The Module Lecture Guide (updated)

MANUÁL PRO VYUČUJÍCÍ ŽURNALISTIKY ANEB PÍŠEME O MIGRACI...

Tereza Freidingerová (ed.)

Vydal Program migrace, Člověk v tísni, o. p. s.
Praha, září 2016 (aktualizované vydání)

Člověk v tísni, o. p. s.
Šafaříkova 635/24;
120 00 Praha 2
Česko
tel.: (+420) 222 350 848
web: www.clovekvtisni.cz/cs/migrace
e-mail: migrace@clovekvtisni.cz

Autorky původního vydání 2014:
- Tereza Freidingerová
- Markéta Žižková
- Masha Volynsky
- Illaria Belluci

Editorka aktualizovaného vydání 2016:
- Tereza Freidingerová

Grafický návrh: Jan Šimsa, Matyáš Trnka, Jiří Fogl

Jazyková korektura původního vydání 2014: Romana Bláhová

Tato publikace je aktualizovaným vydáním původní příručky *Module lecture guide: Manuál pro učitele žurnalistiky aneb Jak psát o migraci*, která vznikla v rámci projektu *Face 2 Face – Facilitating dialogue between migrants and European citizens*, který byl financován ze zdrojů Evropské komise. Aktualizovaná příručka 2016 vznikla díky finanční podpoře Ministerstva vnitra České republiky v rámci projektu *Média, migrace a trh práce – informování veřejnosti o integraci cizinců*.

Ministerstvo vnitra České republiky nezodpovídá za obsah příručky ani za použití informací, jež jsou jejím obsahem. Za obsah příručky zodpovídají výhradně její autoři.

Module Lecture Guide může sloužit pro nekomerční tréninky a workshopy. Šíření je možné pouze pro nekomerční účely a za podmínky uvedení zdroje.

MINISTERSTVO VNITRA
ČESKÉ REPUBLIKY

program migrace

Obsah

Předmluva k aktualizovanému vydání

Úvodem 06
Proč jsme se rozhodli vytvořit Module Lecture Guide? 07
Co je to Module Lecture Guide a pro koho je určen? 08
Jak Module Lecture Guide vznikal? 08

I. Migranti ve světě a Česku 09
Mezinárodní migrace = novodobý fenomén? 09
Česko na migrační mapě světa 14
Asimilace převlečená za integraci? 17

II. Migrace a novináři 19
Proč psát o migraci a jaká by měla být role novináře? 19
Agenda setting: O jakých tématech se píše? 22
Diskurs: Jak se o migraci píše? 25

III. Jak psát o migraci 29
Překážky v kvalitním psaní o migraci 29
Terminologie 32
Jak vybírat témata? 38
Novinářská práce s migranty 39
Práce s daty 41

Několik slov závěrem 43

Doporučené zdroje 45

Použité zdroje 47

Předmluva k aktualizovanému vydání

V zásadě existují tři přístupy, jak může novinář téma mezinárodní migrace uchopit. Může o něm informovat prizmatem cizorodého a o migraci psát jako o nevídaném fenoménu. Anebo může o migraci informovat perspektivou přirozeného jevu fungování lidské společnosti, který byl, je a bude. Přičemž ať už se přiklání k tomu, či onomu, první pohled nemusí nutně znamenat pouze negativní, či dokonce „protiimigrantské" vyznění sdělení, a naopak druhý pohled nemusí vždy reprezentovat jakési „vítací" postoje, jak zjednodušeně názorovou polarizaci společnosti v souvislosti s tzv. uprchlickou krizí označuje nejen novinářská zkratka. V posledním případě si novinář tématu migrace nemusí všímat vůbec a může psát o něčem úplně jiném, což vzhledem k tomu, jakých všech oblastí společenského života (či novinářskou řečí lépe rubrik) se migrace dotýká, není zcela reálné. S tématem migrace se setkáváme ve zpravodajství i v publicistice, ve zprávách z domova, světa, byznysu, kultury, sportu, v seriózních médiích i v bulváru. Migrace se na nás doslova valí ze všech stran, z novin, rozhlasu, televize, ze sociálních médií, atd. Ale ještě nedávno tomu tak nebylo.

Právě nízký zájem českých médií o téma migrace, či spíše nevyvážený způsob informování (zvýznamňování stereotypů a exotičnosti či kladení důrazu na bezpečnostní aspekty, nedávání prostoru k vyjádření samotným migrantům atd.) nás vedl k realizaci projektu *Face 2 Face: facilitating dialogue between migrants and European citizens*, který probíhal v letech 2013–2014 a v rámci kterého vznikla publikace *Module Lecture Guide: Manuál pro učitele žurnalistiky aneb Jak psát o migraci* (MLG). Ještě během přípravy prvního vydání v průběhu roku 2013 byla migrace v českém mediálním prostředí i na sociálních sítích spíše okrajovou záležitostí. Vše změnilo 359 bezvládných těl, které 3. října 2013 vyplavilo u ostrova Lampedusa Středozemní moře. Událost tragických rozměrů přitáhla pozornost evropských politiků, veřejnosti i světových médií včetně českých. V nadcházejících volbách do Evropského parlamentu (23. a 24. května 2014) se v Česku mezinárodní migrace poprvé stala velikým politickým tématem, které se promítlo do kampaně téměř všech kandidujících subjektů. V této době bylo publikováno první vydání MLG (zima 2014).

Události posledních dvou let (zejména průběh tzv. uprchlické krize a reakce jednotlivých členských států EU na ni, rostoucí význam tzv. Islámského státu, stoupající četnost teroristických útoků na evropském kontinentě, dohoda mezi EU a Tureckem, brexit, atd.) a silná poptávka po zorientování se v tématu migrace ze strany novinářů nás vedla k vydání nového, aktualizovaného vydání MLG, který nastalé změny nálad a postojů evropské, resp. české společnosti reflektuje. Tak zvaná uprchlická krize postavila novináře a redakce před výzvu být schopen téměř na každodenní bázi informovat o tématu, kterému málo-

kdo rozumí. Bohužel snaha médií pokrýt nejrůznější události spojené s migrací často vedla k zaměňování termínů, a to zase ke zkreslení podávaných informací, byť se tomu dělo neúmyslně a z neznalosti. Jak podotkl ředitel Organizace pro pomoc uprchlíkům Martin Rozumek v Radiožurnálu Českého rozhlasu 11. 8. 2016, chybné používání základních pojmů se nevyhýbá ani českým vrcholným politikům: *„ani po několika letech trvání tady té tak zvané migrační krize vlastně ani Zeman ani Babiš nejsou vůbec schopni odlišit uprchlíka od migranta. Myslím si, že ani jeden z nich by nedokázal vůbec definovat uprchlíka podle toho kritéria v Ženevské úmluvě. Dokonce si pletou i žadatele o azyl a azylanty. A to po té, co se dnes a denně to téma diskutuje v novinách, v televizi."*

Migrace je velmi komplexní a kontextová záležitost a není možné na základě žádného, byť sebelepšího modelu či historické zkušenosti říct, zda přináší výlučně pozitiva či negativa. To, co může být na začátku vnímáno jako zátěž (např. přijetí velikého množství uprchlíků v krátkém časovém období představuje vysoké požadavky na personální i finanční zdroje hostitelské země), se může v budoucnu otočit v pozitiva (např. v případě indočínské uprchlické krize se veliké množství uprchlíků z Vietnamu přesídlivších do USA v 70. a 80. letech 20. století integrovalo natolik, že v současnosti představují významný kanál funkčních ekonomických vztahů mezi USA a Vietnamem), anebo taky ne. Migrace má mnoho podob (pracovní migrace, migrace studentů, migrace rodinných příslušníků, migrace za dobrodružstvím či z nudy, sezónní migrace, environmentální migrace, migrace legální či bez oprávnění, uprchlictví, nucená migrace a obchod s lidmi, atd.) a na ní je navázáno spousty dalších jevů (adaptace migrantů do přijímající společnosti a vice versa, stratifikace a segmentace pracovního trhu, zvyšující se kulturní, jazyková a náboženská rozmanitost společností, transnacionalismus, globalizace, atd.). Je tak složitá, jak jen může lidská činnost být. V důsledku toho nejsou ani světově uznávaní odborníci na migraci schopni dát jasnou odpověď na tak zdánlivě jednoduché otázky, jakými jsou řešení neutěšitelné situace na vlnách Středozemního moře či co by měla Evropa udělat, aby soužití mezi starousedlíky a nově příchozími bylo poklidné. Kdyby řešení bylo jednoduché, s výroky „uprchlická krize" či „multikulturalismus selhal" se nesetkáme. Úkolem novinářů tedy není, aby se stali experty na podstatu různorodých podob lidské mobility a jejím odezvám. Ani není v lidských silách za několik hodin či dní příprav něco takového zvládnout. Ale co už jejich úkolem je, když už se rozhodnou o migraci informovat, aby bez ohledu na to, zda migraci vnímají jako něco nového, doposud nevídané, či jako jev běžný a lidstvu vlastní, vždy dodržovali zásady novinářské práce a etiky, dávali prostor k vyjádření všem dotčeným stranám a vyvarovali se vlastních hodnotících (i skrytých) komentářů a předpokladů, které zejména v dnešní době, kdy téma migrace staví ploty i mezi členy jedné domácnosti, mohou vést k ještě větší polarizaci celé společnosti.

Úvodem

Každý jedna a padesátý žák v českých základních školách má jinou mateřštinu nežli češtinu.

Každé třicáté druhé dítě narozené v českých porodnicích má jiné nežli české státní občanství.

Každý dvacátý třetí obyvatel Česka je držitelem zahraničního, nikoliv českého cestovního dokladu.

Každý sedmý Pražan je cizinec.

Zdroj: Český statistický úřad, 2014

Od otevření československých hranic na přelomu let 1989 a 1990 se ze země, odkud po dlouhá staletí její obyvatelé spíše utíkali, stalo místo, které stále více lidí z různých koutů světa volí za svůj nový, dočasný či trvalý domov. V dnešní době téměř každý český občan zná osobně alespoň jednoho cizince a téměř v každé základní škole jsou děti, které, ač často již narozené v Česku, mají rodiče různých kultur, vyznání a jazyků. Jak dokládají statistiky i každodenní zkušenost, Česko se stalo imigrační zemí.

Nicméně díky postupnému uvolňování pravidel přeshraniční mobility v souvislosti s pádem socialismu v roce 1989, vstupem Česka do EU v roce 2004 a přistoupením země k Schengenskému prostoru v roce 2007 roste i počet českých občanů, kteří na kratší či delší dobu odchází do zahraničí. Odhaduje se, že od roku 1989 za hranice odešlo 200 až 250 tisíc Čechů (Grulich 2014). Další desetitisíce ročně získávají zkušenost s životem mimo vlast na dobu kratší než jeden rok, zejména se jedná o stážisty, sezónní pracovníky nebo například tzv. „erasmáky“, kteří v rámci programu Erasmus odjíždí na průměrnou dobu jednoho semestru studovat do ciziny. Jenom mezi lety 2008 a 2014 odcestovalo 45 855 českých studentů a 36 832 zahraničních přijelo studovat k nám.[1]

Cizinci, navrátivší Češi, kteří mají zahraniční zkušenost, a Češi, kteří aktuálně žijí v zahraničí a udržují kontakt se svými přáteli a rodinou v Česku, působí na proměnu české společnosti, která se pomalu, po více jak půlstoletí od židovského a romského holocaustu a následného vyhnání německé menšiny opět stává společností multikulturní, multietnickou a s jistou nadsázkou i multilingvní. Posouzení toho, zda je rostoucí rozmanitost české společnosti „dobrý“ či „špatný“ směr jejího vývoje, není předmětem této publikace a ani nám nepřísluší takové soudy činit. Nicméně skutečností je, že se tomu děje a i nadále bude dít. A to ať už díky příchodu cizinců k nám nebo díky vlastní migrační zkušenosti českých státních občanů, kteří se tak sami stávají nositeli určité jinakosti a změny.

1 Zdroj: http://ec.europa.eu/education/library/statistics/2014/czech-republic_en.pdf

V příručce se proto věnujeme zejména otázce, zda a jakým způsobem novodobou etnickou, kulturní a jazykovou rozmanitost české společnosti reflektují média, respektive zda si jí média vůbec všimla a všímají. Příkladem mohou být rozličné přízvuky v radiovém a televizním vysílání, přítomnost dětí různých etnik v programech pro děti, pořady o kulturních a náboženských tradicích věnované i dalším než českým, resp. slovanským či křesťanským zvykům, cestopisné seriály po koutech českých zemí zavádějící turisty i do míst, která jsou spojena s kulturou, gastronomií či náboženstvím jinonárodních, nově příchozích skupin, ale především i celkovou rozmanitostí vlastních redakcí.

Pozvolna se tomu děje stále častěji, což odráží i popularita rubrik serveru Lidovky.cz *Češi v cizině* nebo Český šok či blogu o životě vietnamské diaspory Asijatka.cz blogerky Do Thu Trang, která za něj v roce 2016 získala cenu Novinářská křepelka. Každodennost soužití Čechů a dalších obyvatel Česka s migrantským původem se pozvolna dostává i do filmů a seriálů, jako jsou např. vietnamská sestřička v seriálu *Ordinace v růžové zahradě* či vietnamský prodejce a místní fotbalista v *Okresním přeboru*. Avšak i nadále spíše platí, že je spíše zdůrazňován aspekt exotičnosti, nežli prezentování rozmanitosti české společnosti jako něčeho přirozeného a již pevně ukotveného v její podstatě.

Proč jsme se rozhodli vytvořit Module Lecture Guide?

I přes spíše přehlížení migrantů jako dnes již nedílné součásti české společnosti či jako potenciálních zákazníků tuzemských médií není český čtenář o témata spojená s kulturní, etnickou a jazykovou rozmanitostí zcela ochuzen. Nicméně z valné části je žurnalistika, která se dotýká cizích státních příslušníků žijících na území Česka či přicházejících sem, buď téměř výlučně negativní a bulvarizující, či poukazuje na cizince jako na neintegrální prvek naší společnosti. Navíc v souvislosti s tzv. uprchlickou krizí se zpravodajství a publicistika dotýkající se migrace začaly téměř výlučně orientovat pouze na otázku uprchlictví a neregulérní migrace a ta „běžná" (pracovní migrace, slučování rodin, migrace studentů, integrace atd.) ustoupila zcela do pozadí, jakoby téměř neexistovala. A to i přesto, že představuje svým objemem i rozsahem téměř veškeré migrační pohyby, které se v kontextu Česka dějí.

Nešvarem nejenom tuzemských novinářů se navíc stal i specifický slovník užívající v souvislosti s migračními tématy velmi oblíbené vodní metafory proudů, toků, vln či záplav uprchlíků, migrantů, cizinců, běženců nebo přistěhovalců. Populární povodňová (pohotovostní) přirovnání často odkazují k migraci jako k novodobému, nevídanému a bezprecedentnímu fenoménu, jako k něčemu, co dříve nebylo, a teď hrozí na každém rohu geografické i kulturní hranice Evropy. Hlavním motivem pro vznik této publikace proto bylo mnohdy podhodnocená nebo jednostranně orientovaná žurnalistika, která na téma migrace nahlíží buď skrze optiku *sekuritizace* (migrace jako bezpečnostní hrozba), *ekonomizace* (migrace jako finanční ztráta či benefit), *samaritánství* (migranti jako oběti, které potřebují pomoci), či jakési *exotizace* tématu (cizinci jako kousek exotiky v české kotlině). Navíc média stále nereflektují novou podobu české společnosti nejenom obsahem (zvolenými tématy), ale často ani organizačním zajištěním (multikulturní redakce atd.).

Cílem **Module Lecture Guide** (MLG) je proto poskytnout podporu především učitelům a studentům žurnalistiky, ale i začínajícím novinářům či už zkušeným redaktorům v oblasti terminologie, práce s tématem, zdroji dat či práce s migranty. Jsme si vědomi toho, že český mediální trh má své limity a že není v silách každé redakce

či každého novináře se specializovat jen a pouze na jedno téma a tomu se intenzivně a systematicky věnovat. V důsledku toho často dochází (mnohdy ne záměrně) ke zkreslení informací, dezinterpretaci situací či k reprodukci stereotypů a mýtů, které nestojí na reálných obrysech, ale bohužel často představují jedinou dostupnou informační základnu novináře, který pak článek píše spíše na základě vlastního úsudku a instinktu nežli na základě faktů a relevantních souvislostí. Právě limitující podmínky českého novinářského prostředí, nedostatek času a financí na zevrubné nastudování tématu a na sběr relevantních dat a informací byl dalším důvodem, proč MLG vznikl.

Co je to Module Lecture Guide a pro koho je určen?

Module Lecture Guide (MLG) je příručka určená především pro učitele žurnalistiky a mediálních studí na univerzitách a vyšších odborných školách, ale může být využitá i studenty žurnalistiky či novináři profesionály. Příručka obsahuje vedle zarámování Česka do globální mapy mezinárodní migrace i přehled základního migračního pojmosloví a jejich významů a diskusi mediálního diskurzu migračních témat v tuzemských médiích. V MLG se též věnujeme osobnosti novináře a jeho vlivu na mediální obraz cizinců a mezinárodní migrace. Dále otázce, jak pracovat s menšinovými tématy či jak témata vybírat a eticky o nich informovat. Výzvou se ukazuje i vlastní práce novináře s migrantem, jak jej kontaktovat či s ním komunikovat.

Nedílnou součástí MLG je i přehled různých statistických databází a návod, jak s daty a zdroji dat zacházet. Příručka je přitom zaměřena především na psanou žurnalistiku. Vedle teoretického zarámování je příručka protkaná příklady z praxe včetně různorodých cvičení podněcujících studenty ke kritickému myšlení a kritickému nahlížení na mediální zpracování migračních témat.

Jak Module Lecture Guide vznikal?

Module Lecture Guide vznikl jako jeden z výstupů projektu *Face 2 Face: facilitating dialogue between migrants and European citizens*, který realizoval **Program migrace** společnosti **Člověk v tísni** od ledna 2013 do června 2014 ve spolupráci se třemi evropskými partnerskými organizacemi – *Cesvi* (Itálie), *Migrant Voice* (Spojené království) a **SOS Racismo** (Španělsko). Ve sledu narůstajícího zájmu o téma migrace v souvislosti s tzv. uprchlickou krizí byl v roce 2016 díky finanční podpoře Ministerstva vnitra České republiky aktualizován a doplněn.

MLG staví především na zkušenostech Programu migrace, který se od roku 2002 zabývá medializací migračních témat, spoluprací s médii a realizací mediálních tréninků pro migranty a rozvojem jejich mediálních a komunikačních dovoleností. Součástí vzniku MLG byl i kulatý stůl s odborníky z praxe, akademiky a aktivními migranty, který se konal 26. září 2013 v Praze a kterého se zúčastnili zástupci serveru Aktuálně.cz, Lidovky.cz, Českého rozhlasu, Univerzity Karlovy v Praze a Masarykovy univerzity v Brně. Ke kulatému stolu byli pozváni především ti novináři a novinářky, kteří se tématy migrace ve své práci v minulosti již zabývali. Součástí kulatého stolu byla i diskuse překážek, které brání kvalitnímu psaní o migraci, osobnímu vztahu k tématu migrace jednotlivých účastníků či diskusi dobré a špatné praxe.

I. Migranti ve světě a Česku

Podle odhadů OSN a IOM (Mezinárodní organizace pro migraci) žilo v roce 2015 mimo svou zemi původu až 250 milionů lidí, což představuje okolo 3,38 % celkové populace světa. Toto číslo v absolutních hodnotách konstantně narůstá přímo úměrně růstu světové populace (v roce 1990 bylo na světě odhadem 154 milionů migrantů; v roce 2000 175 milionů migrantů; v roce 2013 232 milionů migrantů). Nicméně v relativních hodnotách, tedy v poměru k celkové populaci, osciluje počet migrantů dlouhodobě okolo 3 % (obr. 1). Pokud se tedy podíl migrantů na celkové populaci nemění, resp. zůstává velmi konstantní, proč se o migraci hovoří jako o novodobém fenoménu? V čem je migrace dnes a v minulosti jiná? A proč je téma migrace tak moc obestřeno mýty a stereotypy, které příliš nevycházejí z reálných základů?

MEZINÁRODNÍ MIGRACE = NOVODOBÝ FENOMÉN?

Dnes již kultovní kniha autorů Stephena Castlese a Marka Millera *The age of migration. International Population Movements in the Modern World*,[2] která poprvé vyšla v roce 1993 a v prosinci 2013 se dočka-

Obr. 1: Počet migrantů a jejich podíl na celkové populaci světa v letech 1990, 2000, 2010, 2013 a 2015 (odhady OSN a IOM)

Zdroj: International Migration Report 2013 – United Nations; IOM World Migration Report 2015.

2 Český překlad „Věk migrace: mezinárodní pohyby lidí v moderním světě“

la svého pátého vydání, vnesla nejen do odborných migraciologických kruhů diskurs konce 20. století a počátku 21. jako „epochy migrace". Média tento diskurs téměř bez výhrad přejala a mezinárodní migraci nejednou spojila s přívlastky „nevídaná", „bezprecedentní" či „fenomén". Nicméně kontext a obsah, který za pojetím novodobé migrace jako fenoménu stojí, v mediálních výstupech často chybí.

Dle Castlese a Millera povaha soudobé epochy globální migrace začala na konci 80. a počátku 90. let minulého století jako odpověď na ekonomické, sociální a politické změny v post-moderní společnosti v období po ukončení studené války. Castles s Millerem zmiňují především pád SSSR a s ním spojené bipolární vidění světa, spojenců a nepřátel, ukončení apartheidu v JAR, válku v Perském zálivu, války, hladomory a krize procházející napříč celou Afrikou, rychlý ekonomický růst a rozvoj Asie, posun od diktátorských režimů k nestabilním a dluhy sužovaným demokraciím v Latinské Americe a rostoucí význam ekonomické a politické integrace západní Evropy (Castles, Miller 1993: 2). Dle autorů měly všechny tyto události jednu věc společnou – byly spojené s masovými pohyby lidí. Nicméně, jak si ukážeme na následujících řádcích, migrace této doby není výjimečná masovostí pohybů. Z historie známe období, kdy migrovalo v poměru k celkové světové populaci mnohem více lidí než dnes. Jak autoři slavné knihy podotýkají, spíše nežli počty lidí v pohybu jsou na současné migraci daleko unikátnější a doposud nevídané okolnosti, za kterých soudobá migrace probíhá, a kdo všechno migruje, resp. komu všemu je souhrou okolností umožněno migrovat.

K masovým přesunům lidí z jednoho konce světa na druhý docházelo i v minulosti. Dokonce se přesouvaly celé kmeny či národy. Z hodin dějepisu známe putování Izraelitů z Egypta do země zaslíbené, století stěhování národů, válečné tahy Alexandra Velikého, mongolských hord nebo Maurů, konkvistadorské výpravy Evropanů do zemí Afriky, Asie a Ameriky či nechvalně známý atlantický obchod s otroky, kdy byly miliony Afričanů násilím přesunuty z jednoho kontinentu na druhý. Z novodobější historie to je např. vyhnání Arménů z Turecka nebo téměř exodus Evropanů do Nového světa v průběhu 19. a na počátku 20. století, kdy např. Irsko v důsledku masového odchodu svých obyvatel, kteří utíkali před hladomorem, téměř zmizelo z mapy světa.[3] Především transatlantická migrace obyvatel států Evropy (Irska, Spojeného království, Rakouska-Uherska, skandinávských zemí, Španělska, Portugalska, Itálie, Německa a Ruska) do zemí amerického kontinentu (USA, Kanady, Brazílie, Argentiny) z let 1870–1915 dosahovala v kontextu dnešních migračních trendů nevídaných rozměrů. V tomto období z Evropy odešlo okolo 37 milionů lidí. Nejvíce se jich usadilo v USA (odhadem 25 mil), z nichž naprostá většina se do Evropy již nevrátila. Pro představu, podle dostupných údajů populace USA mezi lety 1860 a 1921 narostla o celkem 250 %, z toho o 125 % migrací. Počet obyvatel Kanady ve stejném období stoupl o 200 %, z toho migrací téměř o 150 % (Nugent 1992). Nárůst migrace na konci 19. století byl přímou odpovědí na společenské změny spojené s industrializací a intenzifikací zemědělství a na všeobecný rozvoj, především na rozvoj parní dopravy včetně rozvoje námořní osobní dopravy, ale také odrazem minimálních právních a administrativních bariér omezujících migraci.

Ani při pohledu na historii českých zemí nemůžeme tvrdit, že současná pozice Česka na migrační mapě je nějak významná,

3 Další stručný přehled historie migrace můžete nalézt např. v příručce *Bohouš a Dáša: Tváří v tvář migraci*. Člověk v tísni, o. p. s. - Varianty Praha 2015, 95 s.

či dokonce v celé své historii výjimečná. Pokud bychom šli do doby velmi pradávné, zjistili bychom, že česká kotlina byla v době ledové nejvýznamnějším západovýchodním průchozím koridorem mezi pevninským ledovcem, který zakrýval Evropu ze severu, a alpským, který ji oblíval z jihu, a s nadsázkou se dá říci, že film *Doba ledová* se odehrával právě u nás. Přes naše zamrzlé hory a pláně tak putovaly „masy" všeho – lidí, zvířat i rostlin. Díky naší poloze nás v minulosti navštívil nejeden kmen, jak hlásá heslo *Konsorcia nevládních organizací pracujících s migranty*, i Praotec Čech byl migrant. Návštěva každého jednoho kmene vtiskla do naší historie hmatatelnou stopu a jednou z nejhlubších je asi ta po Keltech – keltská oppida, geografické názvy jako Jizera či Vltava, slunovraty a rovnodennosti nebo pálení čarodějnic. Když nepočítáme četné válečné ataky na české země, které jsou svou podstatou také mezinárodní migrací, dá se říci, že migrace je této zemi vlastní od pradávna, což napovídají i české lidové pohádky, které jsou poutníky, krajánky, světáky či pocestnými doslova protkané.

Celá naše novodobá historie je spjatá s útěky, odchody a návraty – od Jana Amose Komenského a odchodu dalších protestantů, přes osadníky a dělníky, kteří odcházeli v 19. století do carského Ruska, pohraničních oblastí Rakouska-Uherska (Rumunsko, Chorvatsko atd.) či Severní a Jižní Ameriky. Následné exody Židů a dalších perzekuovaných osob před a během druhé světové války, násilný odsun téměř 3 milionů českých Němců, příchod několika set tisíc vojáků varšavské smlouvy a v neposlední řadě útěk Čechů mezi lety 1948 a 1989. Po odchodech často následovaly i návraty a navrátivší se Češi si s sebou mnohdy přiváželi i své rodiny – jako např. první československý prezident Tomáš Garrigue Masaryk, který do Československa pozval svou americkou manželku. Kdybychom měli jmenovat další významné migranty, kteří ovlivnili českou historii a společnost, neměli by určitě chybět slavní bratři ze Soluně Cyril a Metoděj, kteří do naší společnosti doslova introdukovali křesťanskou víru a zformovali náš životonázor na stovky let dopředu, dále francký kupec Sámo nebo Karel IV., který sám byl emigrantem.

Čím to tedy je, že migraci od přelomu 80. a 90. let 20. století vnímáme jako něco výjimečného, bezprecedentního, ačkoliv historie ukazuje, že svět zažil i větší přesuny? Významný vliv na představu o migraci má naše myšlení, kdy a priori o lidech uvažujeme jako o „sedavcích", tzn. jako o lidech, kteří v zásadě nemigrují a primárně spíše usilují o to být usazení. Z této perspektivy, kdy je člověk vnímán jako tvor prvotně hnízdící, je migrace považovaná za něco výjimečného, hodného pozornosti, nebo dokonce podezřelého. Migrant je pak vnímán jako někdo, kdo má jet do světa na zkušenou, ale pak se rychle vrátit domů a tam se usadit. Nebo pokud se rozhodne usadit u nás, tak to má udělat tak, aby splynul se svým okolím. Jistým opakem je pak tzv. „kultura migrace", tedy chápání migrace jako přirozené životní strategie člověka/rodiny v daném společenství lidí. Podle Douglase Masseyho (1993) totiž s postupující emigrací z určitého regionu či státu dochází k rozvoji infrastruktury (růst četnosti dopravních spojení, vznik zprostředkovatelských služeb atd.), které migraci usnadňují a tím zvyšují pravděpodobnost odchodu dalších. S postupujícím časem a stále rostoucím počtem lidí se zahraniční zkušeností dochází i k posunu hodnot v celé společnosti a migrace se stává naprosto přirozenou a běžnou volbou v životech jednotlivců i rodin. Kultura migrace je známá např. u Moldavanů, Ukrajinců či Filipínců (zejména Filipínek).

Vliv na soudobý diskurz o migraci má také formování společnosti na principech národní pospolitosti, které začalo v období národního obrození od poloviny 19. století,

ale také potřeba státní suverenity, která se projevila na přelomu 19. a 20. století v podobě zavedení cestovních dokladů, víz a kvót. Velikou moc mají zároveň i statistiky – na přelomu 19. a 20. století existovalo ve světě okolo 50 nezávislých států, dnes je toto číslo na čtyřnásobku. Jenom v Evropě od roku 1990 stoupl počet států z 34 na 46. Vedlejším produktem narůstajícího počtu států bylo mimo jiné i to, že ze dne na den stoupal počet cizinců pobývajících na území daného státu, aniž by kdokoliv přišel – což se mimochodem stalo i v případě Česka, na jehož území přes noc z 31. 12. 1992 na 1. 1. 1993 přibyly tisíce „cizinců" – Slováků, kteří dodnes představují jednu z nejpočetnějších skupin cizinců v Česku. Rostoucí počet států též vede ke skutečnosti, že migrace, která se děla i dříve, ale jako vnitrostátní (např. Ruské carství, Rakousko-Uhersko, SSSR, Socialistická federativní republika Jugoslávie atd.), je dnes migrací mezinárodní.

Nicméně nejzásadnější vliv mají strukturální změny postmoderní doby, které ovlivnily celý svět. Díky rozvoji dopravní infrastruktury, přenosu informací, ale zejména zboží, služeb a kapitálu došlo k propojení celého světa, ale i rozevření pomyslných nůžek mezi bohatými a chudými, mezi těmi, kteří mají přístup ke zdrojům, a těmi, kteří ho nemají. Ekonomický rozvoj se stal motorem migrace. Na jednu stranu zvýšil ekonomické důvody proč migrovat – motivace na straně firem podnikat náborové kampaně mezi dělníky v zahraničí, v zemích, kde jsou nižší platové poměry, a ty pak „dovážet" do továren v zemích ekonomicky silnějších. Na druhé straně potřeba lidí jít pracovat za hranice. Zároveň rozvoj zpřístupnil migraci širším skupinám lidí. Migrace sama o sobě je finančně, psychicky i sociálně velmi náročná, a proto jen zřídkakdy migrují ti nejchudší. Když odcházejí i nejchudší, tak zpravidla vnitrostátně nebo jako uprchlíci v době krize, a to do nejbližší bezpečné destinace.

Zejména pracovní náborové kampaně rozproudily migrační mosty mezi zeměmi cílovými a zeměmi zdrojovými. Jak náborové kampaně v poválečné Evropě, tak v USA tzv. *bracero program*, který trval od roku 1942 do konce 60. let dvacátého století, nastolily hlavní migrační směry mezi ekonomicky silnými regiony a jejich současnými významnými zdrojovými zeměmi (např. Německo – Turecko, USA – Mexiko, Česko – Vietnam). Pracovní agentury přivezly v poválečném období z nejbližších ekonomicky slabých zemí do zemí západní Evropy a USA desetitisíce dělníků za předpokladu, že se vrátí, až nebudou „potřeba". Dnes již legendární věta švýcarského spisovatele Maxe Frishe: *„Pozvali jsme si pracovní síly a oni přišli lidé," (We asked for workers, but we got people instead.)* však výstižně demonstrovala, že tomu tak není a nikdy nebude. Naopak původně ekonomičtí migranti se nejenže nevraceli, ale naopak k sobě pozvali své rodiny. Má to svou logiku – po mnoha letech života v jiném prostředí se člověk mění a návrat domů už by byl návratem „domů" pouze na papíře.

Výraz „fenomén" užívaný ve spojitosti s migrací v poslední době navíc nabývá na ještě komplikovanějším významu a zamotává hlavu především těm, kteří věří v loajalitu k jednomu státu. Díky rozvoji a zpřístupnění internetu, komunikačních technologií a sociálních sítí pro stále více lidí na světě (v první polovině roku 2016 nejrozšířenější sociální síť Facebook hlásila 1,56 mld. aktivních uživatelů), se z migrantů stávají tzv. transmigranti (Glick-Schiller, Szanton-Blanc 1994; Glick-Schiller, Basch, Szanton-Blanc 1995; a další), tzn. lidé, kteří žijí mezi dvěma a více prostory, mezi kterými se jednoduše pohybují jak ve fyzickém geografickém prostoru, tak ve virtuálním kyberprostoru, a se svými přáteli či známými, kteří jsou i tisíce kilometrů daleko, mohou být v kontaktu téměř na denní bázi, v reálném čase.

Migrace se ale netýká jenom lidí z chudších zemí hledajících „štěstí" v zahraničí, ale i vysoce kvalifikovaných inženýrů, manažerů, lékařů či vysokoškolských studentů, kteří migrují z ekonomických, ale stále častěji i z tzv. neekonomických důvodů, poháněni touhou po dobrodružství, po uznání nebo jenom tak, z nudy atd. Ať už lidé migrují z toho či ono důvodů, oproti minulosti stále více platí, že svou migrační zkušenost lidé stále méně počítají na definitivní příchody a definitivní odchody, ale fluidně plují prostorem, napříč časovými pásmy. Zejména ti vysoce kvalifikovaní jsou navíc schopni se zcela flexibilně ze dne na den přesunout z jednoho konce planety na druhý, pokud to uznají za vhodné. Tito lidé se zpravidla pohybují na globálním pracovním trhu v jakési anglofonní pansvětové komunitě, a i když se přestěhují např. na rok dva do Prahy, zpravidla bývají tomuto společenství dalších expatů věrní, příliš se neintegrují do místních struktur a ani se neučí místnímu jazyku, protože vědí, že za pár let mohou být v Kuala Lumpur nebo Johannesburgu. Navíc zpravidla pracují v mezinárodních kolektivech, kde není nutné se učit kulturním specifikům práce dané země.

Masovost v novodobé migraci není tedy ani tolik dána počtem přesunutých lidí z jednoho místa na druhé, ale spíše faktem, že se možnost migrovat díky rozvoji infrastruktury a šíření informací rozšířila do všech koutů světa a stala se přístupnější daleko širšímu okruhu lidí. Vedle *globalizace* a *akcelerace* (rozšíření do všech regionů) se soudobá migrace také vyznačuje výraznou *diferenciací* důvodů migrace (jeden důvod se prolíná do druhého, např. ekonomický a sloučení rodiny), *feminizací* (stále více žen je v pohybu – zejména v souvislosti s trendem migrace za účelem sloučení rodiny, ale i např. z důvodu poptávky po pracovnících v domácnosti a pečovatelkách v rozvinutých zemích), *transnacionalizací* migrace, ale především *politizací* migrace, kdy se migrace dostává do roviny přetahování se pomyslných dobývaných (pevnost Evropa, americký sen atd.) a pomyslných dobývajících (zástupy migrantů, vlny uprchlíků) nebo do roviny pomyslného boje o vysoce kvalifikované pracovníky na mezinárodním trhu práce, a to vše v duchu boje za ekonomickou konkurenceschopnost (tzv. koncept *brain drain* a *brain gain*).

Cvičení 1:

Zakroužkujte, do jaké míry souhlasíte s následujícími výroky, a své postoje a názory diskutujte s kolegy.

	ne	*spíše ne*	*napůl*	*spíše ano*	*ano*
Člověk se dvěma státními občanstvími dokáže být loajální ke dvěma státům naráz.	*1*	*2*	*3*	*4*	*5*
Snem každého je žít v USA nebo v Evropské unii.	*1*	*2*	*3*	*4*	*5*
Migrace se dá kontrolovat a řídit a podle potřeby je možné otevírat či zavírat hranice.	*1*	*2*	*3*	*4*	*5*
Česko a Evropská unie jsou příliš liberální vůči migrantům a de facto sem může každý.	*1*	*2*	*3*	*4*	*5*
V Česku je příliš mnoho migrantů.	*1*	*2*	*3*	*4*	*5*

Otázky do diskuse:

1. *Vnímáte vy osobně člověka jako primárně tvora stěhovavého, nebo jako tvora hnízdícího?*
2. *Jak vaše vnímání podstaty člověka ovlivňuje vaše vnímání a hodnocení mezinárodní migrace?*
3. *Byl/a jste vy sám/sama někdy migrantem? Cítíte se jako člověk stěhovavý, nebo hnízdící?*

ČESKO NA MIGRAČNÍ MAPĚ SVĚTA

Je naše země zemí imigrační, emigrační nebo tranzitní? Kam ji na migrační mapu světa zařadit? Tuto otázku si pokládá stále více zemí, včetně Česka, a některé z nich mají s identifikací své role veliké problémy. Příkladem dlouhé cesty od popírání k přijetí bylo roky Německo, jehož politické špičky i přes statistické důkazy tvrdošíjně až do doby nedávno minulé zastávaly názor, že Německo imigrační zemí není. Tento pohled na věc se pak promítal i do samotných imigračních, ale především integračních politik, kterým nebyla věnována příliš veliká pozornost.

Obecně přijetí nové role imigrační země staví celou její společnost před mnoho výzev jednak strukturální povahy (např. ve školství před otázku práce s češtinou jako druhým jazykem, ve zdravotnictví před výzvu rostoucí kulturní rozmanitosti skladby pacientů a s ním souvisejícího požadavku na specifický přístup, atd.), ale přináší i mnoho otázek v rovině emoční, a tedy spíše iracionální. Jedná se zejména o výzvu sdílené představy státu jako etnicky homogenního společenství, a tedy toho, kdo může a kdo nemůže být občanem (Čechem), zda může člověk mít dvě a více občanství, a tedy být schopen loajality vůči dvěma a více státům, atd.

Jedním z praktických projevů představy státu utvářeného lidmi stejného etnika byla např. i pravidla pro získávání občanství v Německu, v důsledku kterých ještě nedávno v zemi žila již třetí generace migrantů (zejména Turků), tzn. těch, kteří se narodili těm, co už se také sami narodili v Německu, která neměla německé státní občanství a tím byla de facto ve své rodné zemi výrazně znevýhodněna oproti svým „německy" německým vrstevníkům. Revoluce v myšlení nastala v lednu 2000, kdy vstoupil v účinnost nový zákon o státním občanství, který nahradil téměř sto let starou právní normu, na základě které bylo občanství nárokováno podle principu *ius sanguinis*, tedy po krvi. Od roku 2000 mají na občanství nárok i ti obyvatelé Německa, kteří se narodili v Německu již usazeným cizincům, ale tato osoba musí německé občanství přijmout nejpozději do věku 23 let a nesmí mít žádné jiné (až na výjimky, kdy to původní stát nedovoluje, jako je např. Maroko). Tento částečný *ius soli* princip (občanství po půdě – tedy kde se jedinec narodil) prolomil ledy a posunul pohled německé veřejnosti na imigranty, imigraci i vlastní německou společnost.

Podobným posunem nyní prochází i Česko. Od ledna 2014 poprvé od existence institutu občanství v českých zemích je účinný zákon, který umožňuje jednak dvojí občanství, ale především umožňuje získat občanství tzv. jednostranným prohlášením osobám, které se v Česku narodily nebo přišly do deseti let věku, mají povolení k trvalému pobytu, jsou trestně bezúhonné a od příchodu/narození na území ČR pobývaly minimálně dvě třetiny doby. V době prohlášení jim musí být mezi 18 a 21 lety. V praxi to znamená, že se takový obyvatel Česka dostaví na příslušný krajský úřad, požádá a do několika týdnů se stává občanem. V jeho žádosti by tedy neměl být žádný

prostor pro subjektivní úsudek úředníka, jak tomu je u druhého způsobu získání občanství, tzv. udělením. Impulsem k uzákonění vícečetného státního občanství však nebyla jenom situace rostoucího počtu cizinců druhé a třetí migrační generace, kteří mají k Česku silnější vztah než k zemi předků, ale bylo pro ně obtížné české občanství získat. Ale především rostoucí počet Čechů žijících v zahraničí, kteří byli postaveni před dilema, zda se stát občanem hostitelské země, ale za cenu automatické ztráty českého pasu, nebo zůstat českým občanem, ale v nové zemi žít v pozici cizince bez občanských práv. Příběh českého zákona o státním občanství je ukázkovým příkladem složitosti migračního procesu a toho, jak míra restrikce či liberálnosti migračních a integračních politik ovlivňuje životy nejenom příchozích cizinců, ale i českých občanů usazujících se v zahraničí.

Cvičení 2:

Samostatně odpovězte na následující otázky a pak diskutujte s ostatními.

1. *Je podle vás Česko imigrační zemí?*
2. *Kdo by podle vás měl mít ze zákona nárok na státní občanství České republiky? Na základě jakých kritérií byste udělovali cizincům občanství?*
3. *Kolik je v Česku cizinců?*
4. *Kterých cizinců je v Česku nejvíce?*
5. *Na základě čeho odhadujete počty cizinců v Česku?*
6. *Je to podle vás málo, akorát nebo hodně?*

Ať už se Česko a jeho společnost se svou imigrační rolí již vyrovnalo či nikoliv, faktem zůstává, že imigrační zemí je. Tuto novou roli dokazují nejenom statistiky, ale i demografické chování samotných migrantů/cizinců. Od roku 1993 se počet cizinců v zemi zvýšil šestkrát – ze 70 tisíc na současných 465 tisíc (ČSÚ – cizinci 2015) a cizinci dnes představují 4,4 % z celkové populace země. Navíc statistiky dokazují, že se většina cizinců, kteří v Česku žijí, zde již usadila. Platnost tohoto tvrzení podtrhují jednak údaje o počtu cizinců s trvalým pobytem, ale i např. počet narozených dětí cizinců v českých porodnicích nebo počet dětí cizinců na českých základních a středních školách. V roce 2013 poprvé od vzniku institutu trvalého pobytu v roce 2000 pobývalo na území Česka více cizinců s povolením k trvalému pobytu než k některému z pobytů dlouhodobých – 54,1 % ku 45,9 % (ČSÚ – cizinci 2014). Počet narozených dětí cizinců v českých porodnicích vzrostl od roku 1996 z 651 dětí na 3 482 v roce 2014 za rok (za dané období celkem 36 168 dětí), což představuje nárůst z 0,71 % všech narozených dětí v Česku v roce 1996 na 3,15 % v roce 2014 (ČSÚ – cizinci 2015). Úměrně k růstu celkového počtu cizinců roste i počet dětí cizinců v českých školách všech vzdělávacích stupňů (tab. 1). Dnes předškoláci, žáci a studenti cizinci představují 3,65 % celkového počtu všech studujících obyvatel Česka. V případě nejvyššího vzdělání dokonce 12 % posluchačů českých univerzit. Zejména rostoucí počet dětí mezi cizinci svědčí o rodinném způsobu života cizinců v Česku, ale především o volbě Česka za svůj domov, protože jakmile se dítě sžije s „novým“ prostředím, pro rodiče (migranty tzv. první generace) se stává

	školní rok 2003/2004	školní rok 2014/2015
Mateřské školy	3 252	7 214
Základní školy	12 973	16 447
Střední školy a konzervatoře	3 584 / 74	8 837 / 217
Vysoké školy a VOŠ	13 077 / 385	41 179 / 552

Zdroj: Český statistický úřad – cizinci 2016 (www.czso.cz)

„návrat" domů méně a méně reálný. Tento trend je známý zejména u Vietnamců, z nichž většina dospělých uvádí, že by se ráda jednou vrátila do Vietnamu, ale teď nemůže, protože zde děti chodí do školy a jsou tu zvyklé, tak musí počkat, až dospějí a osamostatní se (Kušniráková, Plačková, Tran Vu 2013; Freidingerová 2014). Nicméně i pak se ukazuje, že návrat není zejména z důvodu příliš dlouhé doby v zahraničí možný, protože došlo jak k odcizení migranta od své země, ale i jeho země a její společnost se za dobu jeho nepřítomnosti výrazně proměnily. Tento přirozený proces vývoje jedince i jeho prostředí se mnohdy stává překážkou i pro návraty Čechů usazených v zahraničí.

Statistické údaje Českého statistického úřadu, který je přebírá od dalších subjektů – zejména od služby cizinecké policie, je však nutné číst s vědomím, že se jedná pouze o počty registrovaných obyvatel České republiky, kteří mají status cizince. To znamená, že např. občané tzv. třetích zemí bez oprávnění k pobytu, ale i euroobčané, kteří se rozhodli se nezaregistrovat, v tomto údaji zahrnuti nejsou. Zároveň údaje o počtech cizinců nezohledňují počty všech imigrantů – na jednu stranu jsou mezi cizinci i osoby, které ze své podstaty migranty nejsou, protože se v Česku již narodily. Na druhou stranu data neobsahují údaje o těch cizincích-imigrantech, kteří už získali české státní občanství a automaticky z evidence cizinců vypadli. Proto je žádoucí na data poskytovaná ČSÚ nahlížet spíše než jako na tvrdé údaje jako na demonstraci určitého trendu. Tím je, že:

- počet cizinců na území Česka i přes mírné statistické poklesy v letech 2000 a 2008 stále konstantně narůstá;
- úměrně s rostoucím počtem cizinců narůstá i počet mladších 26 let a počet narozených dětí cizinců v českých porodnicích; to znamená, že zatímco v 90. letech minulého století byla většina cizinců v produktivním věku 20–40 let a většina z nich byla ekonomicky aktivní, dnes se skupiny cizinců v Česku věkově vnitřně výrazně diferencují a přibývá i těch, kteří nejsou ekonomicky aktivní (zejména děti, rodiče na rodičovské dovolené, ale i senioři);
- s vnitřní různorodostí cizineckých skupin souvisí i diverzifikace důvodů k pobytu v Česku, které jsou nejenom ekonomické povahy, ale i za účelem sloučení rodiny či studia; v současné době v celé EU také dochází k nárůstu lidí, kteří do EU přichází za účelem dobrovolnické činnosti či stáže (např. projekty organizace AISEC);
- mezi nejpočetnější skupiny cizinců na území Česka dlouhodobě patří Ukrajinci (okolo 26 %), Slováci (20 %), Vietnamci (13 %), Rusové (8 %) a Poláci (4 %).

Ve srovnání s ostatními zeměmi Evropské unie je počet registrovaných cizinců na území Česka opravdu skromný a s 4,4 % podílu cizinců na celkové populaci se nacházíme spíše na chvostu evropského žebříčku. Míra imigrace je významně ovlivňována zejména existencí migračních sítí, ale také institucionálním nastavením a proaktivními náborovými kampaněmi. Migrační

sítě jsou typem sociálních sítí, které spojují lidi napříč prostorem, mezi zemí zdrojovou a cílovou, a jsou v zásadě dvojího typu – osobní a formální. Osobní představují kontakty, které má migrant s dalšími rodinnými příbuznými nebo přáteli, kteří mu pomáhají např. s migrací, usídlením apod. Formální sítě jsou pak reprezentovány zejména různými zprostředkovateli migrace, agenturami atd., které asistují migrantovi např. s vyřízením formalit. Existence a kvalita těchto sítí pak zjednodušeně významně usměrňuje migraci – odkud kam se migruje, kdo migruje, jakých prostředků je využíváno (jaký typ povolení, účel atd.), ale také např. jaký typ ekonomické činnosti pak daný člověk v cílové zemi vykonává. Dalším efektem existence migračních sítí mezi místem zdrojovým a cílovým je např. i růst intenzity přímých spojů mezi těmito destinacemi, které pak dále usnadňují pokračující migraci mezi těmito místy. Toto je např. patrné u četnosti spojů mezi Českem a Zakarpatskou Ukrajinou, odkud do Česka přichází většina Ukrajinců, nebo mezi Prahou a Hanojí.

Migrace je ale také významně ovlivněna institucionálním nastavením. V době konjunktury do roku 2008 počet cizinců v Česku stoupal nejenom z důvodu ekonomických příležitostí, které Česko migrantům nabízelo, ale také z důvodu nastavení vízové procedury. V té době bylo např. možné podat žádost o dlouhodobé vízum či pobyt v zastoupení – agenturou, dnes je to možné pouze osobně a je nutný osobní pohovor. Významný vliv na míru imigrace má i další legislativní nastavení. Veliký vliv měl zejména nový zákon o zaměstnanosti č. 435/2004 Sb. a novela tohoto zákona č. 436/2004 Sb., které umožnily zakládání agentur, jež mohou zprostředkovat práci za úplatu (Čižinský 2009). A v neposlední řadě byl tedy nárůst vydaných dlouhodobých víz či povolení k dlouhodobému pobytu (zejména za účelem zaměstnání / zaměstnanecká karta) dán právě aktivními náborovými kampaněmi přímo v zemích původu, které reagovaly na vše výše uvedené. Nábor probíhal zejména ve vzdálených zemích Mongolska a Vietnamu. Vlastnímu nárůstu cizinců se příliš mediální pozornosti nedostalo, na druhou stranu následná situace těchto pracovníků s příchodem ekonomické krize byla již bedlivě sledována – zejména v souvislosti s návratovými programy. Nicméně i tíživá situace většiny migrantů byla ve valné části zapříčiněna spíše legislativním nastavením nežli tím, že by o ně na pracovištích nebyl zájem nebo by pro ně nebyla práce.

ASIMILACE PŘEVLEČENÁ ZA INTEGRACI?

Ve svém úvodním slovu na konferenci *Nová emigrace z České republiky po roce 1989 a návratová politika* konané ve dnech 30. 9. a 1. 10. 2013 v prostorách Senátu PČR vyjádřil tehdejší předseda senátu Přemysl Sobotka obdiv nad schopností českých krajanů si i po dlouhá desetiletí života v zahraničí uchovat svůj jazyk a zvyky neboli schopnost odolat asimilaci: *„Před několika dny jsem se zúčastnil zahájení Mezinárodního krajanského festivalu, který prezentuje schopnost českých krajanských komunit ve světě, jež se vytvořily často dávno před roky 1968 či 1948, zachovat si svůj jazyk, kulturu, tradice a vztah ke staré vlasti“* (in Sobotka 2014:10). Tyto sympatie s českými krajany a jejich potomky, s jejich houževnatostí a odhodláním uchovat si češství, předávat dál tradici českých svátků, folkloru i patriotismu jsou vlastní velké části české populace a pohled na české krajany je mnohdy romantizující reminiscencí pojetí českého národa a národovosti. Tento obdiv, který je téměř v každém Čechovi z Česka, se promítá i do zájmu o krajany, o které se stará jednak vládní specializované pracoviště Ministerstva zahraničních věcí ČR pro krajanské záležitosti, ale i senátní Stálá komise pro krajany žijící v zahraničí. Vedle toho existuje např. i webový portál www.krajane.net, který provozuje Český rozhlas 7 – Radio Praha, dále jsou pořádané

mezinárodní krajanské festivaly a český stát aktivně investuje čas, zájem i finance na podporu české kultury, jazyka a tradic v těchto komunitách. Že je vztah k českým krajanům opravdu nadstandardní, ukazují i události po anexi Krymu v zimě 2014 a následné nestabilní politické situaci na Ukrajině, kdy Česká republika zjednodušila vydávání krátkodobých víz pro Ukrajince s českým původem, jak o tom informoval iDnes.cz 22. dubna 2014.[4]

O čem tento vztah vlastně svědčí? A je stejnou měrou nahlíženo na cizince, kteří přicházejí do Česka? Dle výstupů výzkumů šetření *Naše společnost*[5] Centra pro výzkum veřejného mínění je zjevné, že ačkoliv Češi obdivují krajany a jejich schopnost kulturní rezistence, obdobné pochopení k cizincům již nesdílejí. Naopak více jak jedna třetina je přesvědčena, že cizinci se musí české kultuře přizpůsobit. Co to ale znamená přizpůsobit se? Nejčastěji je ve všeobecném diskursu, který se promítá i do rétoriky politiků i médií, užívá termínu **integrace**, nicméně velmi často je myšlena **asimilace**. Jaký je rozdíl mezi těmito termíny a jejich koncepty? Dle soudobého teoretického pojetí, jež je zakotveno v koncepčních materiálech České republiky *Aktualizované koncepci integrace cizinců – Společné soužití* z roku 2011 a *Aktualizované koncepci integrace cizinců – Ve vzájemném respektu* z roku 2016, termín integrace odkazuje k pluralitnímu pojetí společnosti a na přizpůsobení nahlíží jako na dvou- či vícestranný proces občanského zapojení především jedinců. To znamená, že by se měli v ideálním případě přizpůsobit jak minorita většině, tak majorita menšině. Na druhou stranu asimilace odkazuje k absolutnímu přizpůsobení minority většině, a to bez výjimky. Někdy v případě pojetí asimilace ale dochází k schizofrennímu postoji, kdy na jednu stranu je po „jiných" vyžadováno, aby se stali „stejnými", ale není jim to umožněno, protože „Vietnamec přeci nemůže být Čech, i kdyby se choval úplně stejně".

Problém nastává v momentě, kdy jsou integrační aktivity realizované v souladu s koncepčními dokumenty, tedy jako přizpůsobování se jeden druhému, a jsou nazývané jako integrační aktivity, ale zástupci majority si představují asimilaci, protože tak „má přece integrace vypadat" – přizpůsobit se novému prostředí. Pak nutně dochází k rozčarování. Dá se říci, že česká společnost i média jsou do jisté míry velmi pokrytectým subjektem. Na jednu stranu chce asimilaci, ale bojí se tento termín používat, protože je to do jisté míry velmi politicky nekorektní slovo. K tomuto jevu dochází zejména v případě Romů.

Pro ilustraci uvádíme, jak může vypadat přístup škol ke slavení kulturně a církevně podmíněných svátků podle asimilacionistického pojetí a pluralistického pojetí adaptace.

Asimilace: Není respektována ani připouštěna jinakost, všichni musí povinně slavit Vánoce a Velikonoce tak, jak je to zvykem u majority. Jiné duchovní svátky nejsou reflektovány. Pokud žáci chtějí slavit své svátky, mohou, ale jedině v soukromí.

Integrace: Diverzita je nejenom reflektována, ale dokonce i umožněna. Pokud děti např. pochází z kultury, kde se slaví nový lunární rok (Vietnam, Čína) nebo ramadán, pak škola sama aktivně takovým dětem nabídne několik dní volna, aby mohly svátky strávit v klidu v rodinném kruhu.

4 „Česká republika zjednodušila vydávání krátkodobých víz pro některé Ukrajince. Všichni žadatelé s českým původem, mladí do 26 let a důchodci nad 60 let už nemusí hradit poplatek za vyřízení víza. Podle mluvčí ministerstva zahraničí Johany Grohové se Ukrajinců s českými kořeny týkají i další vízové úlevy." Zdroj: http://zpravy.idnes.cz/nekteri-ukrajinci-ziskaji-snaz-viza-do-ceska-f3k-/domaci.aspx?c=A140422_084603_domaci_jpl

5 Šetření *Naše společnost* realizuje CVVM kontinuálně od roku 2000 a mimo jiné se v něm zaměřuje i na vztah Čechů k cizincům. Více na stránkách projektu: http://www.soc.cas.cz/projekt/nase-spolecnost-kontinualni-vyzkum-verejneho-mineni.

II. Migrace a novináři

PROČ PSÁT O MIGRACI A JAKÁ BY MĚLA BÝT ROLE NOVINÁŘE?

Odpověď na tuto otázku se bude bezpochyby u každého novináře lišit. Pro někoho může být migrace osobním tématem, které nějakým způsobem ovlivnilo jeho život nebo práci. Zároveň se migrace s vypuknutím tzv. uprchlické krize stala důležitým a velmi horkým tématem nejenom v Evropě, ale i v Česku. Tématem, které dnes rezonuje celým kontinentem a doslova rozděluje země, ale i rodiny nebo pracovní kolektivy na dva znepřátelené tábory. Migrace se stala každodenní realitou a prostoupila celou společností natolik, že na ni má každý pevný názor, a to bez ohledu na to, zda má či nemá s migrací nějakou osobní zkušenost.

Podobně jako u jiných témat, se kterými nemají konzumenti médií přímou zkušenost, i u migrace může role novináře spočívat v tom, že vysvětluje a ukazuje nedostupný svět, který může vzbuzovat obavy. Zároveň novináři nesmí zapomínat, že migranti mohou být také konzumenty jejich výstupů, ne pouze jejich tématem. Téma imigrace do Česka a migrantů dlouhodobě žijících v této zemi zajímá stále větší procento lidí, a zároveň i politiků. Proto je důležité, aby lidé věděli více o realitě života migrantů a pojmech s tím spojených a byli schopni otázky spojené s migrací „objektivně" diskutovat.

Na rozdíl od doby před katastrofou u ostrova Lampedusa, ke které došlo 3. 10. 2013, kdy se česká média migraci a příbuzným tématům věnovala nárazově a spíše okrajově, dnes se na nás informace o migraci doslova valí ze všech stran. Navzdory tomu však jejich obsahová přesnost bývá mnohdy problematická (zejména v případě sociálních médií nebo hromadně přeposílaných e-mailů). S rostoucím výskytem mediálního obsahu věnovaného migraci také narůstá počet chybných či mylně interpretovaných článků a reportáží i v tradičních médiích. Ke zkreslením, záměnám pojmů, či dokonce hrubým obsahovým nepřesnostem může docházet i úmyslně, ale spíše se tak děje v důsledku nedostatečné znalosti odborné stránky tématu migrace ze strany novináře. Rolí novináře není být odborníkem na danou problematiku, ale měl by zajistit, aby jeho mediální tvorba byla vyvážená, obsahovala názory všech zúčastněných stran, ale zejména by měl ručit za to, že po odborné stránce je jeho text přesný. To může zajistit např. konzultací textu či jemu nejasných věcí s odborníky, nebýt pohodlný a hledat mluvčí, ptát se a získané informace si ověřovat. Cizinecké právo se v Česku mění tak často, že nikdo ani nemůže po novinářích chtít, aby všechny změny sledovali. Na druhou stranu míchání informací o žadatelích o mezinárodní ochranu (či uprchlících) a cizincích přicházejících na imigrační víza, ke kterému mnohdy dochází, vede k hrubému zkreslování reality a prozrazuje na autora textu, že se tématu věnoval opravdu velmi povrchně, beze snahy poznat a pochopit alespoň základní principy fungování české

migrační politiky. Přitom průběžně aktualizované přehledy a schémata českého cizineckého a azylového práva a různých pobytových režimů jsou k nalezení na webových stránkách celé řady veřejných i neziskových institucí, např. na stránkách *Sdružení pro integraci a migraci* (SIMI).[6] V neposlední řadě by se měli novináři vyvarovat dvou protipólů. Prvním je zcela negativní referování o migrantech, druhým tendence být jen pozitivní. Jako u všech jiných témat, která novináři zpracovávají, je potřeba dbát na vyváženost.

Že otázka migrace lidi zajímá, ukázaly už volby do Evropského parlamentu v roce 2014, kde v zemích jako Francie nebo Spojené království drtivě zvítězily strany s jasně protiimigračním programem, které vyzývaly k velkému omezení, nebo dokonce zastavení migrace. Ožehavost tématu potvrdil i výsledek tzv. brexitu, tedy referenda o setrvání či vystoupení Spojeného království z EU z roku 2016, které skončilo těsným vítězstvím tábora zastávajícího odchod. Brexit slavil úspěch zejména kvůli kampani postavené na kritice volného pohybu osob v rámci EU a nekontrolovatelného příchodu migrantů z EU, zejména z postsocialistické střední a východní Evropy. Téma migrace by ale nemělo být atraktivní jenom díky jejím odpůrcům.

Možná jeden z nejdůležitějších důvodů, proč by se novináři měli o migraci zajímat, je to, že toto téma je téměř na denní bázi spojené se zásadními tématy naší společnosti, jako jsou:

- pracovní trh a ekonomická konkurenceschopnost
- sociální politika a vztah státu k menšinám
- vzdělávání a školství
- zdravotnictví a zdravotní stav populace
- mezinárodní politika Česka, především obchodní vztahy
- pracovněprávní situace zaměstnanců a korupce na úrovni zaměstnavatelů
- extremismus a xenofobie
- a další

I přestože podíl zpráv o migraci v českých médiích ve srovnání s předchozími lety několikanásobně stoupl, mediálně pokryté jsou pouze některé aspekty migrace, zpravidla tzv. uprchlická krize a aktivity policejních složek. Avšak jak dokládají výsledky reprezentativního šetření agentury MEDIAN pro společnost Člověk v tísni, o. p. s. z období dubna a května 2016 realizovaného na vzorku 1413 lidí, v české společnosti převažuje výrazná poptávka po mnohem širším zarámování tématiky migrace do kontextu běžného života obyvatel Česka (viz rámeček níže).

6 http://www.migrace.com/cs/poradna/informace-pro-cizince/zadatele-o-mezinarodni-ochranu.

VÝSLEDKY ŠETŘENÍ: Z JAKÝCH ZDROJŮ ČERPAJÍ ČEŠI INFORMACE O MIGRACI A KTERÉ JIM CHYBÍ?

stav ke květnu 2016

V průzkumu provedeném v dubnu a květnu 2016 agentura MEDIAN zjišťovala, **z jakých zdrojů se obyvatelé Česka informují o tématu migrace, jaké informace postrádají a jakou důležitost tomuto tématu přisuzují. Téma migrace považovalo za důležité více než 61 procent mužů a 67 procent žen v Česku.** Se stoupajícím věkem, vzděláním, výší příjmu a velikostí místa bydliště se zájem o tématiku migrace zvyšoval. Z příznivců různých politických stran toto téma nejvíc zajímalo voliče KSČM (80 %), Úsvitu (75 %) a ODS (73 %), naopak nejméně voliče KDU-ČSL (65 %) a ČSSD (64 %), ale i tak se jednalo o nadpoloviční většinu dotázaných.

Z šetření vyplynulo, že **se více než polovině obyvatel Česka nedostává informací o politických opatřeních, zákonných procesech a pravidlech spojených s přijímáním uprchlíků a migrací**. Nejvíce dotázaných uvedlo, že si přejí prostřednictvím médií dostávat více informací o plánech vlády na integraci uprchlíků, kteří mají přijít do Česka – celkově se jednalo o přibližně 60 % respondentů téměř ve všech věkových, vzdělanostních i příjmových kategoriích. Mezi voliči KSČM, ANO a ČSSD mělo o tento druh informací zájem dokonce 70 % lidí. Druhá nejvyšší poptávka byla po informacích o podmínkách udělování azylu a mezinárodní ochrany v Česku, které zajímaly 56 % lidí. Nejvíce o ně stáli voliči ODS, KDU-ČSL a TOP 09. Výrazně rezonovalo také téma integrace uprchlíků a migrantů na trhu práce i ve společnosti. 53 % respondentů chtělo z médií častěji získávat informace o dopadech imigrace na trh práce a ekonomiku – u voličů KSČM a ODS to bylo více než 70 %, stejně se vyjádřilo také 62 % podnikatelů a OSVČ. Necelá polovina dotázaných projevila zájem dozvídat se více o integraci uprchlíků a migrantů v Česku a v jiných zemích EU. Kromě toho **40 % dotázaných stálo o další informace o situaci v zemích původu uprchlíků, 37 % lidí o častější komentáře odborníků na migraci a 26 % o více osobních příběhů uprchlíků**.

Průzkum dále ukázal, že **nejvíce lidí čerpá informace o migraci z televize** – celkem téměř 84 %. Ta dominuje u všech věkových skupin, její význam stoupá spolu s věkem respondentů. Opačnou tendenci vykazují online zpravodajské servery, které jsou zdrojem informací o migraci pro 39 % populace a sledují je spíše střední mladší ročníky.

Klasická média jako rozhlas a tisk oslovují spíše starší skupiny obyvatel, zatímco sociální sítě převažují u těch mladších. Pro přibližně 30 % lidí ve věku od 18 do 34 let byly důležitým zdrojem informací články a názory, které na Facebooku zveřejňují jejich přátelé. **Obecně málo využívaným zdrojem byly stránky odborných institucí a organizací, které pracují s migranty** (kolem 2–3 procent).

Zdroj: MEDIAN pro společnost Člověk v tísni, o. p. s., v případě zájmu dostupné na vyžádání na migrace@clovekvtisni.cz.

Cvičení 3:

Téma migrace se pohybuje na rozmezí dvou rubrik – domácího a zahraničního zpravodajství.

1. *Představte si, že pracujete v médiu, které má vedle standardního rozdělení domácí a zahraniční rubriky také rubriku migrace, která by byla na jejich pomezí. Jste na redakční poradě a máte editorovi navrhnout tři témata do rubriky „Migrace". Která by to byla?*
2. *Pokuste se navržená témata rozdělit do klasických rubrik – domácí a zahraniční.*
3. *Diskutujte vaši volbu.*

AGENDA SETTING: O JAKÝCH TÉMATECH SE PÍŠE?

Podle teorie *agenda setting* (McCombs, Shaw 1972), česky nastolování agendy, mají média veliký vliv na obraz, který si veřejnost utváří o různých tématech. Média takzvaně nastolují agendu – o některých tématech, skutečnostech, událostech píší, respektive mluví. Jiná naopak zůstávají opomíjena. To má následně vliv i na to, čím se zabývá veřejnost – o čem se mluví, o čem lidé přemýšlejí a jakou důležitost různým událostem a tématům přikládají.

Z analýz mediálního obsahu celostátních i regionálních médií (např. analýza NEWTON Media 2013 viz Hejhalová 2013; Tkaczyk, Pospěch, Macek 2015; Lokšová 2016) vyplývá, že čeští novináři kladou důraz na zobrazování stereotypů a mají tendenci migranty a uprchlíky prezentovat jako administrativní či bezpečnostní problém nebo jako objekt policejní činnosti. Konkrétně podle analýzy společnosti NEWTON Media (obr. 2), která byla realizovaná ještě před tzv. uprchlickou krizí a zaměřovala se na stereotypní atributy Albánců, Vietnamců a Ukrajinců žijících v Česku (Hejhalová 2013), tedy na

Obr. 2: Nejčastější kontext medializace Ukrajinců (2000–2013)

Zdroj: Hejhalová, I. (2013): Od trhovce k vietnamské pěstírně marihuany.

migraci, která probíhá na základě tzv. imigračních víz (zákona č. 326/1999 Sb., o pobytu cizinců na území ČR, více viz kapitola *Terminologie*), byli migranti zobrazováni primárně v negativních zprávách. *„V českých médiích se píše o vybraných skupinách zejména v problematických kontextech. Pozitivních informací je málo. Cizinci – vybrané národnostní skupiny jsou vykreslovány zejména v kontextech, kdy se pohybují na hranici nebo za hranicí legálního, normálního a běžného. Podporuje se tím stereotypní obraz neznámého a potenciálně nebezpečného cizince,"* zní závěry analýzy (Hejhalová 2013).

I další dvě zmíněné analýzy (Tkaczyk, Pospěch, Macek 2015; Lokšová 2016), které byly realizované v době probíhající tzv. uprchlické krize, poukazují na přetrvávání trendu zobrazování migrantů a uprchlíků jako bezpečnostních hrozeb, ale i na informování v rozporech, využívání sugestivního informování, skrytých předpokladů, odosobnění, zvěcnění uprchlíků a migrantů a rutinního opisování sdělní několika málo mluvčích, bez zjevné snahy jimi sdělené informace ověřovat či rozporovat.

Ve výzkumné zprávě Masarykovy univerzity v Brně *Analýza mediálního pokrytí uprchlické krize* (Tkaczyk, Pospěch, Macek 2015) se autoři zaměřili na zobrazování tzv. uprchlické krize v období od 4. března do 30. září 2015 v hlavním televizním zpravodajství *Událostech* České televize a *Televizních novinách* TV Nova. V analyzovaném vzorku zpráv a reportáží byly identifikovány tři hlavní okruhy témat: aktuální dění v různých evropských lokalitách, politická jednání o krizi včetně návrhu kvót a „policejní témata". Zatímco tato tři témata představovala nadpoloviční většinu všech zpráv, příčinám krize se nevěnoval ani jeden příspěvek a pomoci lidem na útěku či životu lidí na útěku se televizní stanice věnovaly pouze okrajově (v jednotkách procent). Autoři si též všímají vlivu výběru mluvčích komentujících či reprezentujících danou problematiku na celkové vyznění zpráv, které bylo v naprosté většině vedeno bezpečnostní rétorikou. Dominantním mluvčím u obou stanic byl ministr vnitra následovaný premiérem a policejní mluvčí. Naopak politici reprezentující sociální témata, jako jsou rezorty práce a sociální věcí a lidských práv a rovných příležitostí dostali slovo pouze okrajově, resp. vůbec. Překvapivé bylo i v zásadě zanedbatelné zastoupení mluvčích z řad expertů (u obou stanic 1 %). Naopak mluvčí z řad uprchlíků prostor dostávali, v případě ČT v 15% a v případě TV Nova v 11%, ale jak autoři uvádí, *„počet jejich promluv ovšem neodpovídá kvalitě obsahu: v drtivé většině šlo o výroky či výkřiky, které často nebyly přeloženy do češtiny"* (Tkaczyk, Pospěch, Macek 2015: 3).

Zpráva Multikulturního centra Praha *(Ne)přítomní uprchlíci: mediální obraz dění v Králíkách a na Moldavě* (Lokšová 2016) se na rozdíl od předchozí analýzy, která sledovala dva konkrétní televizní zpravodajské pořady a způsob, jakým informují o uprchlické krizi, zaměřila na dvě čistě regionální kauzy spojené s tzv. uprchlickou krizí a na to, jak si jich všímala regionální i celostátní média. Jednalo se o plán ministerstva vnitra přebudovat bývalý výchovný ústav a dětský domov v Králíkách na pobytové středisko pro žadatele o mezinárodní ochranu a na situaci v hraniční obci Moldava, u níž na německé straně hranice bylo zřízeno pobytové zařízení pro uprchlíky.[7] Vedle analýzy médií byly navíc provedeny rozhovory v obou lokalitách z důvodů širší reflexe mediálních sdělení a lepšího pochopení toho, jak přesahují do reálného dění. Jak o uprchlících v Králíkách (kde

7 Předmětem mediální analýzy bylo 213 příspěvků, které se týkaly kauzy v Králíkách za období květen 2015 – duben 2016; a 53 příspěvků týkajících se situaci v Moldavě za období červenec 2015 – duben 2016 (Lokšová 2016: 5).

ani ještě nebyli a nebylo jasné, jestli kdy budou), tak i v Moldavě bylo informováno implicitně jako o hrozbě, byly využívány metafory evokující nekontrolovatelnost situace a celkově byly situace prezentovány jako něco, *„co je potřeba zvládnout, přibrzdit, zachytit"* (Lokšová 2016: 8). Kromě hojně využívaných metafor vodních katastrof *vln, postupujících mas, přílivů, proudů, tsunami*, které je potřeba *zastavit* či *přehradit*, byly užívány i metafory *boje* a *honu* (*hrozba odvrácena, bitva dobojována, uprchlíci obsadí, vyhraná bitva*).

Analýza si všímá i toho, jak použitý jazyk ovlivňuje celkové vyznění zpráv. V příspěvcích byl využíván převážně odosobňující jazyk a o uprchlících se mluvilo téměř výhradně v trpném rodě. Studie též upozorňuje na velmi volné užívání termínů „uprchlík", „běženec", „imigrant", „žadatel o azyl", „azylant" či „přistěhovalec", jako kdyby šlo o synonyma. Autorka poukazuje i na další rozšířený trend, kdy *„významným rétorickým prvkem v obou soborech byla argumentace ad populum, tedy odkazování na nějakou blíže neurčenou většinu"* (Lokšová 2016: 9). Celkově byly obě kauzy médii rámovány bezpečností optikou, která byla podpořena využíváním čísel, skrytými předpoklady a sugestivní rétorikou. Studie též ukázala na problematickou práci se zdroji, kdy novináři např. nevěnovali dostatečnou pozornost vyváženému výběru mluvčích či ověřování jejich výpovědí, ale braly je jako zdroje informací per se. Ve většině příspěvků dominovala vyjádření odpůrců, naproti tomu odborníci či obyvatelé, kteří měli se žadateli o mezinárodní ochranu osobní zkušenost, nedostali prostor žádný. Zajímavým jevem byla i skutečnost, že novináři nehledali paralelu již existujících situací v Česku, v jejichž kontextu by o nově nastalých situacích informovali. Například nedaleko Králík funguje již několik let jedno pobytové středisko, ale tato informace se do zpráv o vybudování pobytového střediska v Králíkách téměř neobjevovala.

Na druhou stranu autorka studie konstatovala, že ani v případech, kdy se o tom příspěvek zmínil, informování o srovnatelné situaci v atmosféře vnímání současné „migrační vlny" jako něčeho výjimečného a neodhadnutelného nefungovalo.

Při pohledu na analýzy způsobu informování o uprchlících a migrantech v českých médiích a na poptávku obyvatel Česka, jak ji identifikoval reprezentativní výzkum agentury MEDIAN, je znatelný jasný nesoulad jak u výběru témat, tak i u prezentace zpráv, zejména ve volbě mluvčích. V případě témat z analýzy MEDIAN vyplynula potřeba po zprávách s jistým přesahem do každodennosti života majority i uprchlíků a migrantů (jak v Česku, tak ve zdrojové zemi), kterým se média věnují velmi okrajově, resp. nevěnují vůbec. V případě výběru mluvčích je nesoulad mezi praxí médií a potřebami jejich konzumentů ještě větší. Zatímco v analyzovaných příspěvcích experti na tématiku nedostávali téměř žádný prostor, 37 % dotázaných z analýzy MEIDAN se vyjádřilo právě pro vyšší zařazení odborníků na migraci do zpravodajských sdělení.

Převaha negativních zpráv a téměř výlučně bezpečnostního rámování mediálních sdělení v nás může vzbuzovat dojem, že většina cizinců jsou zločinci a jistá hrozba, i když tomu tak ve skutečnosti nemusí být. Bylo by velmi zkreslené si myslet, že každý Vietnamec je pěstitel marihuany nebo že každý Syřan je terorista. I když právě k takovýmto zavádějícím představám média skrze výběr zpráv a způsob jejich podání často, byť i skrytě svádějí. V důsledku těchto trendů buď vůbec nedochází k informování o úspěšném soužití či o přínosech migrace, nebo tyto zprávy zapadnou, nebo jsou dokonce hodnocené konspirační optikou jako zfalšované informace a propaganda.

Za nekorektní přístup práce se zdroji a výběru mluvčích můžeme vnímat i příspěvky,

kdy se referuje o migraci bez migrantů či uprchlíků, tedy, že nedostávají prostor k vyjádření, nebo jej dostávají v plánovitě manipulativní pozici – příkladem bylo zobrazování vietnamských trhovců během požárů na Sapě v roce 2008, kdy se reportéři snažili některého oslovit, ale ten odmítl a toto odmítnutí bylo zobrazeno jako nezájem s nikým komunikovat, jako uzavřenost. Takové zpracování vstupu migranta pouze podtrhuje stereotypy a zdůrazňuje skryté předpoklady novináře resp. majority, že se tak chovají všichni. Namísto toho, aby našel někoho, kdo bude ochotný do kamery v okamžicích, kdy mu hoří celý jeho majetek, mluvit. Navíc vzhledem k tomu, že migranti či uprchlíci zřídkakdy dostávají prostor komentovat situace spojené s migrací, jejich vyjádření, názory a postoje týkající se nemigračních témat – např. dění na komunální úrovni v obci, kde bydlí, se v médiích nevyskytují de facto vůbec.

V kontextu migrace též nezřídka dochází k informování o jinak zcela marginálních (trestných) činech nebo činech, které jsou nepotvrzenou domněnkou, které by bez aktéra-cizince byly naprosto nezajímavé, viz ukázky titulků článků.

Ukázky novinových titulků: migranti a kriminalita

*„Opilý **cizinec** způsobil nehodu“* (zpravodajství Středočeského kraje Policie ČR, 7. 9. 2016)

*„**Turek** údajně znásilnil dívku na toaletě přeplněné hospody“* (Strakonický deník, 11. 1. 2014)

*„Vrchní soud vrátil do Zlína údajný útok **Mongola** nožem na ochranku“* (deník.cz, 17. 12. 2013)

Otázky do diskuse:

1. *Podle čeho podle vás média vybírají zprávy, které uveřejní?*
2. *Co si myslíte o těchto měřítkách, podle kterých novináři postupují?*
3. *Nesou v sobě i nějaká rizika?*

DISKURS: JAK SE O MIGRACI PÍŠE?

Pevnost Evropa, záplava nebo vlna uprchlíků a nekontrolovatelný proud migrace – výrazy, které často čteme a slyšíme v médiích v souvislosti s migrací. Migranti jsou vykreslováni jako hrozba, které musíme „my“ – Evropani, Češi – čelit. Často se můžeme setkat s rozdělením na „my“ – Evropané, Češi – a „oni“ – nepřizpůsobiví migranti; cizinci, kteří nám berou práci; zahraniční mafie a podobně. Takový diskurs vede místo k potřebné integraci migrantů do společnosti k jejich dalšímu vyčleňování. Propast mezi „my“ a „oni“ se neustále prohlubuje. Utvrzujeme se v pozitivní sebeprezentaci – my jsme ti poctivě pracující, správní Češi, naše evropská kultura je ta nejlepší, musíme si ji bránit. Na druhé straně jsou tady „ti druzí“ – cizinci, kteří chtějí zaplavit Evropu a zneužít náš bohatý sociální systém.

Pokud v médiích převažuje podobný diskurs, který zobrazuje migranty jako hrozbu, jako něco odlišného, jako něco, co nás ohrožuje, může to vést k tomu, že si mnoho lidí utvoří pohled na migraci právě jen na základě odstrašujícího zobrazení. Migraci pak můžeme vnímat jako něco velmi negativního, z čeho můžeme mít dokonce strach.

Cvičení 4:

Najděte na informačních serverech tři různé články pojednávající o tzv. uprchlické krizi. Přečtěte si je a zatrhejte použité metafory a rozřaďte je do kategorií a diskutujte s kolegy. V jakých kategoriích a pomocí jakých metafor jsou cizinci nejčastěji zobrazováni?

Pokud se zaměříme na způsoby, jakými jsou migranti v českých, ale i světových médiích nejčastěji zobrazováni, nalezneme několik základních kategorií. Mezi ně patří:

- **migranti jako bezpečnostní hrozba**
- **migranti jako pracovní síla**
- **migranti jako oběť**
- **migranti jako exotický prvek**

Migranti jako bezpečnostní hrozba:

Při popisu migrace se často setkáváme s **metaforami přírodních katastrof**. Migranti jsou v nich přirovnáni k záplavám, vlnám, lavinám, tsunami, atd., které je potřeba zastavit, zabrzdit, odrazit či přehradit. Taková slova v lidech vyvolávají nepříjemné pocity, se kterými máme přírodní katastrofy spojeny. Vytváří v nás obraz něčeho, čemu je potřeba se bránit, proti čemu je potřeba postavit hráz.

Zároveň takový diskurs podporuje pohled na migranty jako na homogenní masu. Nezdůrazňuje, že se jedná o jednotlivce s rozličnými motivy k migraci, s různými životními osudy a plány. Neukazuje, že někteří z nich prchají před válkou, jiní před nesvobodou ve své zemi, nebo že se například chtějí připojit ke svým rodinám, které odešly ze země původu už dřív

Ukázky novinových titulků: metafory přírodních katastrof

*„Bulhaři staví **hráz** proti syrským uprchlíkům“* (ct24.cz, 29. 11. 2013)

*„**Hordy uprchlíků zaplavují** Evropu, někde je vítají“* (EuroZprávy.cz, 13. 10. 2013)

*„Syrští **uprchlíci zaplavili** turecká města při hranicích se Sýrií. Místním se to moc nelíbí“* (Čro, 12. 9. 2013)

*„Další **VLNA UPRCHLÍKŮ** z Tuniska **zaplavuje** Itálii“* (tn.cz, 7. 3. 2013)

„Ostnatá bariéra. Maďaři začali stavět plot proti nelegálním migrantům“ (Lidovky.cz, 2. 12. 2015)

*„To je průser. **Katastrofa. ČR v ohrožení**. Tohle se nám sem valí, je to děsivé. Mladí bojovníci ISIL, zvěrstva. Tajné služby přinesly zásadní varování a toto nám řekli Babiš, Gazdík či Okamura“* (Parlamentnilisty.cz, 2. 12. 2015)

Migranti jako pracovní síla:

„Češi se zlobí: Cizinci nám berou práci“ (*novinky.cz*, 30. 4. 2013). Tento titulek jasně vystihuje, jaký je další běžný pohled na migranty: cizinci jako pracovní síla. A to buď v pozitivním slova smyslu – „alespoň nám pomohou s pracemi, do kterých se nám moc nechce“ – nebo naopak jako něco negativního – „berou Čechům práci“. Paradoxně na migranty míří i opačná výtka – „cizinci nepracují a jen zneužívají sociální dávky“. Dochází zde tedy k určitému paradoxu. Berou cizinci Čechům práci, nebo naopak zneužívají sociální systém?

S podobným diskursem se přitom nesetkáme jen v českém prostředí. Na konci roku 2013 britská média varovala před „hordami“ Rumunů a Bulharů, kteří do země přijdou poté, co padnou omezení pracovního trhu v EU v lednu následujícího roku (viz rámeček níže).

UKÁZKA MEDIÁLNÍHO ZOBRAZENÍ: SPOJENÉ KRÁLOVSTVÍ V ROCE 2013 OČEKÁVALO S PŘÍCHODEM NOVÉHO ROKU „ZÁSTUPY" MIGRANTŮ Z RUMUNSKA A BULHARSKA

Novinový titulek informačního portálu Express (www.express.co.uk) ze dne 1. 1. 2014 hlásal

*„**Benefits Britain here we come! Fears as migrant flood begins**"* (*„Dávky Británie, jsme tu! Obavy z příchodu záplavy migrantů"*) jehož perex informoval: „Británii dnes zasáhne první vlna migrantů z Rumunska a Bulharska, dychtících po výhodách našeho štědrého systému sociálních dávek, placeného z našich daní."[8]

O úzkostném očekávání „hord přistěhovalců" informovala i česká média: *„Při přistání letadla z Rumunska 1. ledna se na letišti v Lutonu shromáždil houf novinářů, kteří doufali, že získají zprávu o hordách přistěhovalců mířících do země, aby si našli práci a možná i zneužili místní sociální systém."* (Británie se bála přílivu migrantů zbytečně. Z jediného Rumuna je hvězda, idnes.cz, 6. 1. 2014)

Jak to vše nakonec dopadlo? Do Spojeného království nepřiletěly na začátku ledna tisíce Rumunů a Bulharů, jak média strašila. Žádná **„migrační tsunami"**, kterou vykreslovala v katastrofických barvách některá média, zemi nezaplavila.

Oficiální statistiky zveřejněné v květnu 2014 naopak ukázaly, že za první čtvrtletí roku 2014 poklesl počet Rumunů a Bulharů pracujících ve Spojeném království o 4 tisíce ve srovnání s posledními třemi měsíci předchozího roku.[9] Některé politické strany a média na podzim roku 2013 veřejnost strašila předpověďmi, že do země přijdou statisíce nebo dokonce miliony migrantů z těchto dvou zemí. Nicméně obavy, které u veřejnosti novinové zprávy na konci minulého roku vyvolaly, mohou v lidech přetrvat, i když se nakonec ukázaly jako nepodložené.

Migranti jako oběť:

Na druhou stranu se ale setkáváme i s tím, že jsou migranti zobrazováni jako oběť. A to často pasivní. Příkladem mohou být články o pracovním vykořisťováni migrantů: *„**Ukrajinku** čekal v Česku šok, ‚vysvobodila' ji až policie"* (Mladá fronta DNES, 6. 12. 2013).

V letech 2012 až 2013 získal velkou mediální pozornost příběh Ukrajinky Anastazie Hagenové, která získala od médií přezdívku „pornomáma" – vzhledem ke své minulosti v českém pornoprůmyslu. Titulky, které se objevovaly v souvislosti s jejím případem, hlásaly *„**Pornomáma** Anastázie je zdrcená! Musí se vrátit na Ukrajinu, kde ji nejspíše zavřou"* (tn.cz, 31. 7. 2013) nebo *„Pornomáma čeká v Česku na azyl, z domova ji vyhnal papaláš"* (Lidovky.cz, 27. 10. 2012). Žadatelku o azyl stavěly články do pozice oběti. Tento obraz podporovaly i fotografie drobné, pohledné ženy, která s cílem upozornit na svůj případ protestovala před českým parlamentem polonahá.

8 Volně přeloženo z původního znění *„BRITAIN will today be hit by the first wave of Romanian and Bulgarian migrants keen to take advantage of our generous taxpayer-funded benefits."*

9 *Romanian and Bulgarian migration: Dip in workers coming to UK.* Zdroj: http://www.bbc.com/news/uk-27407126

Cvičení 5:

Najděte na informačních serverech alespoň tři články pojednávající o příběhu Anastasie Hagen, která v letech 2012–2013 opakovaně v Česku žádala o mezinárodní ochranu a média jí dala přezdívku „pornomáma". Příspěvky si přečtěte a odpovězte na následující otázky. Odpovědi diskutujte s ostatními.

1. *Jak byla podle váš médii Anasatsia Hage prezentovaná?*
2. *Jaké prvky konkrétně budovali její „image"?*
3. *Jaký to podle vás mělo dopad na její případ?*
4. *Jak mohli její případ vnímat další žadatelé o mezinárodní ochranu, kteří nezískali takovou mediální pozornost?*

Migranti jako exotický prvek:

V médiích se můžeme setkat i s přístupem, kdy jsou migranti zobrazováni jako **exotický prvek** české společnosti. Reportáže upozorňují například na zahraniční kuchyni s neznámými pokrmy nebo na slavení netradičních svátků.

Na jednu stranu je pozitivní, že média vykreslují tuto různorodost a ukazují, že ne každý obyvatel Česka obědvá svíčkovou omáčku s knedlíky a slaví Nový rok 1. ledna. Na druhou stranu je ale zavádějící i to, pokud migranti dostanou v médiích prostor pouze ve spojitosti s exotickými jídly a netradičními svátky. Proč by se nemohli vyjadřovat například v anketách k běžným událostem, na které mohou mít různé názory?

Ukázky novinových titulků: exotičtí migranti

„Vietnamci oslavili rok Koně. Bude rychlý a přátelský" (Táborský deník, 1. 2. 2014)

„Začal rok Buvola, Vietnamci v Česku se ho bojí" (Aktuálně.cz, 22. 1. 2009)

„V Praze přibývá restaurací s autentickou vietnamskou kuchyní" (idnes.cz, 10. 11. 2013)

III. Jak psát o migraci?

PŘEKÁŽKY V KVALITNÍM PSANÍ O MIGRACI

Na to není čas. Máme tady události, které více hoří. Je to moc složité téma a nikdo se v tom nevyzná. To se týká jen nějakých cizinců, koho to zajímá! Tak mohou znít základní námitky, se kterými se v redakci setká novinář, pokud navrhne ke zpracování obecné migrační téma (např. práce s žáky s jinou mateřštinou nežli češtinou, postavení zahraničních zaměstnanců na pracovním trhu, život rodin napříč hranicemi atd.). Realita v českém prostředí je taková, že novinářů v redakcích ubývá, a každý z nich tak musí být schopný pokrýt více témat, často velmi rozdílných. To vede k tomu, že novináři mají čím dál méně času a prioritu pak samozřejmě dostávají spíše politická témata a aktuální události, v kontextu tématu mezinárodní migrace de facto pouze dění spojené s tzv. uprchlickou krizí. Paradoxem je, že toto téma, které se stále častěji objevuje i na předních stránkách tzv. *home page*, se Česka až na vlnu emočně podbarvených komentářů a názorů napříč společností fakticky téměř netýká.

Překážkou ovšem může být to, že i když už mají novináři opravdu možnost zpracovat migrační téma, nemají na něj mnohdy dostatek času, a to nejenom u témat obecně migračních, ale mnohdy ani aktuálních, souvisejících s tzv. uprchlickou krizí. Navíc kvůli tomu, že se o téma dlouhodobě nezajímali, je pro ně poměrně těžké se v něm během krátké chvíle zorientovat. Velká část novinářů ani nevnímá migranty jako potenciální čtenáře či diváky. Jak si tedy poradit se základními překážkami, které brání v kvalitním psaní o migraci?

Překážka č. 1: Je to moc složité téma a nikdo se v něm nevyzná

Je pravdou, že pro novináře, kteří se migraci dlouhodobě nevěnují, může být nesnadné se v tomto tématu rychle zorientovat. Problém může způsobovat například terminologie (proto v následujících kapitolách této příručky přinášíme migrační slovníček) nebo právní normy upravující migraci. Pomocnou ruku mohou v takových případech podat vědecké instituce, ale především nevládní organizace, které se migrací zabývají – vyznají se nejen v migračních zákonech, ale mohou události i okomentovat nebo zprostředkovat kontakty na samotné migranty.

Nevládní organizace zabývající se migrací:

Organizace sdružené v **Konsorciu nevládních organizací pracujících s migranty v ČR** – www.konsorcium-nno.cz

Agency for Migration and Adaptation (AMIGA) – www.amiga-migrant.eu

Centrum pro integraci cizinců, o. s. (CIC) – www.cicpraha.org

Člověk v tísni, o. p. s. – Program migrace – www.clovekvtisni.cz/cs/migrace

Diakonie Českobratrské církve evangelické – www.diakonie.cz

Evropská kontaktní skupina, o. s. (EKS) – www.ekscr.cz

Charita Česká republika – www.charita.cz

InBáze, o. s. – www.inbaze.cz

La Strada, o. p. s. – www.strada.cz

META, o. s. – Sdružení pro příležitosti mladých migrantů – www.meta-ops.cz

MOST PRO, o. p. s. – www.mostlp.eu

Multikulturní centrum Praha, o. s. (MKC) – www.mkc.cz; www.migraceonline.cz

NESEHNUTÍ (NEzávislé Sociálně Ekologické HNUTÍ) – www.nesehnuti.cz

Organizace pro pomoc uprchlíkům, o. s. (OPU) – www.opu.cz

Poradna pro integraci (PPI) – www.p-p-i.cz

Poradna pro občanství/Občanská a lidská práva (PPO) – www.poradna-prava.cz

Sdružení občanů zabývajících se emigranty (SOZE) – www.soze.cz

Sdružení pro integraci a migraci (SIMI) – www.migrace.com

Slovo 21, z.s. – www.slovo21.cz

Vědecko-výzkumná instituce a akademická pracoviště zabývající se migrací:

Etnologický ústav Akademie věd České republiky (eu.avcr.cz)

Geografické migrační centrum GEOMIGRACE Přírodovědecké fakulty UK (www.geomigrace.cz)

Institut sociologických studií Fakulty sociálních věd UK (iss.fsv.cuni.cz)

Katedra antropologie Filosofické fakulty Západočeské university (www.antropologie.org)

Katedra obecné antropologie Fakulty humanitních studií UK (www.antropologie.fhs.cuni.cz)

Sociologický ústav Akademie věd (www.soc.cas.cz)

a mnoho dalších jednotlivců napříč univerzitami po celém Česku

Další zajímavé údaje můžete najít na informačních portálech o migraci, jejichž seznam i s popisem naleznete na konci této publikace. Důležitým zdrojem dat je i Český statistický úřad a na evropské úrovni Eurostat.

Překážka č. 2: Migranti se se mnou nebudou bavit. A když už, tak se nebudou umět vyjádřit

Mezi novináři může panovat obava z toho, že nebude jednoduché navázat kontakt se samotnými migranty. A pokud už se jim to podaří, tak cizinci nebudou schopní se vyjádřit do médií. I když se samozřejmě může stát, že ne každý migrant se bude chtít s novináři bavit – především pokud se jedná o citlivé téma – ve většině případů je to neopodstatněný strach ze strany novinářů

Mnoho migrantů žijících v Česku se zajímá o média a podílí se i prakticky na jejich tvorbě, nejen na úrovni etnických médií, která ale také mohou být dobrým zdrojem informací. Ovšem nejen mediálně proškolení migranti jsou schopni a ochotni se vyjadřovat do médií. Nutná je pouze snaha novináře dát jim část mediálního prostoru.

Přehled vybraných etnických médií:

a) zpravodajské servery a časopisy určené pro ruskojazyčné či ukrajinsky mluvící čtenáře žijící v Česku

Чехия Сегодня – Česko dnes (www.czechtoday.eu)

Информ Прага – Inform Praga (gazeta.cz)

Live news – Новости Чехии (www.livenews.cz)

Новости республика – Novosti respublika (novosti.respublika.cz)

Пороги – Porohy (www.ukrajinci.cz/cs/casopis-porohy), časopis vydává občanské sdružení Ukrajinská iniciativa v ČR.

Пражский Экспресс – Pražský expres (www.prague-express.cz)

Руске слово – Ruské slovo (www.ruskeslovo.com)

Український журнал – Ukrajinský žurnál (ukrzurnal.eu)

Винегрет – Vinegret (vinegret.cz)

420on (420on.cz)

b) zpravodajské servery a časopisy určené pro vietnamsky mluvící čtenáře žijící v Česku

Séc Việt – Českovietnamské (www.secviet.cz), zpravodajský server

Tuần tin mới – Novinky týdne (tuantinmoi.net), zpravodajský server i tištěný týdeník, vydává společnost Vietmedia, s. r. o., nejrozšířenější ve vietnamské diaspoře žijící v Česku; pro komunikaci s redakcí v češtině lze využít emailový kontakt bbt@tuantinmoi.net

Vietinfo (www.vietinfo.eu), zpravodajský server; pro komunikaci v češtině lze využít emailový kontakt BBT@vietinfo.eu

c) blogy

Do Thu Trang (asijatka.cz), blogerka vietnamského původu

Duong Nguyen Jirásková (http://doimoi.cz), blogerka vietnamského původu

Vietfoodfriends (http://www.vietfoodfriends.cz), stránky o vietnamské kuchyni

d) ostatní

Slovo – Bulletin pro cizince a o cizincích, měsíčník vydávaný organizací Slovo 21, z.s. (www.slovo21.cz/index.php/ke-stazeni/bulletin-slovo)

Cvičení 6:

1. *Pokud byste chtěli do svého článku vyjádření migranta, kde byste takový kontakt hledali?*
2. *V čem může být problém?*
3. *Jaké výhody naopak přináší přístup, kdy dají novináři prostor samotným migrantům?*

TERMINOLOGIE

Jedním ze základních kroků, které musí novinář udělat, pokud chce psát korektně a informovaně o migraci, je naučit se správně používat terminologii. Například ne každý migrant je uprchlík či azylant a ne každý cizinec je migrant. Trvalý pobyt je něco jiného než občanství a tak dále. Některá označení navíc nesou emotivní konotace, a není tak korektní zejména ve zpravodajství je používat. Níže uvádíme základní slovníček pojmů, které by si měl novinář předtím, než se pustí do psaní o migraci, ujasnit a osvojit.

Cizinec

Výraz **cizinec** je v českém prostředí termínem právním a je využíván v souladu s § 1 odst. 2 zákona č. 326/1999 Sb., o pobytu cizinců na území České republiky (dále „cizinecký zákon") *„[C]izincem se rozumí fyzická osoba, která není státním občanem České republiky, včetně občana Evropské unie."*. To znamená, že i děti cizinců mohou být cizinci, přestože se v Česku narodily a tato země je jejich rodná. Na druhou stranu je i mnoho imigrantů, kteří nejsou cizinci – např. naturalizovaní imigranti (ti, co získali české státní občanství udělením/prohlášením) nebo ti, co se narodili státnímu příslušníkovi České republiky v zahraničí a do Česka přicestovali během života. Pro rozlišení mezi cizinci občany a neobčany Evropské unie se běžně užívají výrazy **euroobčan** a **občan třetí země** (v právní mluvě pak **státní příslušník třetích zemí**).

Trvalý pobyt – dlouhodobý pobyt – mezinárodní ochrana („azyl")

Usazený cizinec (tzn. ten, který na území Česka pobývá déle než tři měsíce – jedná se o hranici doby krátkodobého pobytu, na kterou jsou vydávaná tzv. krátkodobá schengenská víza či během které cizinec ze země, se kterou má Česká republika smlouvu o bezvízovém styku, může na území pobývat bez víza) na území státu může pobývat v několika právních režimech.

V případě **občanů třetích zemí** se jedná o:

a) podle zákona č. 326/1999 Sb. o právním postavení cizinců (tzv. cizinecký zákon)

1) **dlouhodobé vízum** (na dobu do jednoho roku pobytu) či **povolení k dlouhodobému pobytu** (může být paralelně s dlouhodobým vízem, vydává se až na dva roky) – oba tyto pobytové režimy jsou vydávány za konkrétním účelem, např. zaměstnání (tzv. zaměstnanecká karta), podnikání, studia, sloučení rodiny atd. Pokud účel pobytu pomine, zaniká i samotný pobyt. Kromě zaměstnanců, na které se vztahuje pracovní právo, nemají tito cizinci např. přístup do systému veřejného zdravotního pojištění;

2) po zpravidla pěti letech legálního pobytu a za splnění zákonem taxativně stanovených podmínek má cizinec možnost získat **trvalý pobyt**, který ho, co se práv týče, staví téměř na roveň občanů. Výjimkou jsou branná povinnost a aktivní a pasivní právo volit. Cizinec s trvalým pobytem má přístup do systému veřejného zdravotního pojištění, volný pohyb na trhu práce a možnost čerpat různorodé sociální benefity jako český občan po splnění podmínek vyplývajících z českého práva. Trvalý pobyt může získat jak občan třetí země, tak i euroobčan. V jasně stanovených případech mu může být trvalý pobyt odejmut a cizinec může být vyhoštěn ze země (jedná se zejména o vážné trestné činy, jako je např. terorismus);

3) určitou formou pobytu podle cizineckého zákona je i **pobyt bez oprávnění**, doslova by se dalo říci, že se jedná o pobyt „na černo". Takový cizinec se na území pohybuje neoprávněně a při zadržení cizineckou policií je nejprve zpravidla zajištěn v zařízení pro zajištění cizinců bez oprávnění k pobytu, kde může být držen až 180 dní (ve zvláštních případech může být maximální doba až 545, děti však nejdéle 90 dní), během kterých je zjišťována jeho totožnost, migrační cesta přes jiné státu EU, apod.[10] Poté, pokud mezitím nepožádá o mezinárodní ochranu a nezapočne tak proces posouzení oprávněnosti jeho žádosti, je zpravidla správně vyhoštěn, ale ne ve všech případech i fyzicky z území státu odvezen. Cizinci bez oprávnění k pobytu jsou velmi často označování přívlastkem „nelegální" či „ilegální" migranti. Více o problematičnosti tohoto termínu viz rámeček níže.

b) podle zákona č. 325/1999 Sb. o azylu (tzv. azylový zákon)

4) **mezinárodní ochrana** – týká se těch občanů třetích zemí, kterým byl na základě azylového zákona udělen jeden z typů mezinárodní ochrany, slangově nazvané jako **„azyl"**. Do této kategorie spadají i **uprchlíci**, jejichž status je primárně upraven *Ženevskou úmluvou o právním postavení uprchlíků* z roku 1951 a *Protokolem* z roku 1967. Další možností je tzv. doplňková ochrana, což je zjednodušeně řečeno nižší forma mezinárodní ochrany.

V případě **euroobčanů** se jedná (na základě cizineckého zákona) o:

1) přechodný pobyt – pobyt do získání trvalého pobytu

2) trvalý pobyt – stejná pravidla jako v případě občanů třetích zemí s rozdílem aktivního a pasivního volebního práva na komunální úrovni a do europarlamentu, které mají i se statusem přechodného pobytu.

Migrant

Výraz **migrant** není v českém prostředí právním termínem a zákon ho nezná. Je to tedy termín antropologický, sociologický, geografický, psychologický, etnologický atd. Odkazuje k migrační zkušenosti dané osoby, která může, ale nemusí být nutně cizincem. Termín pouze odkazuje k tomu, že tato osoba se narodila v jiné zemi (popř. dlouhodobě žila v jiné zemi), než ve které aktuálně žije. De facto je imigrantem i český navrátilec, který žil roky v zahraničí a rozhodl se imigrovat do Česka. Stejně tak děti migrantů (tzv. druhá či třetí migrační generace) nejsou migranti, a to ani v případech, kdy mají právní postavení cizince. Podle OSN je **migrant** každá osoba bez ohledu na státní příslušnost, která opustí obvyklou zemi svého pobytu (zpravidla tu, kde se narodil) na dobu delší než jeden rok a to více méně dobrovolně, se záměrem nějakým způsobem změnit/zlepšit svůj život. Vzhledem k tomu, že svou zem opustil více méně dobrovolně a nehrozí mu tam žádné bezprostřední nebezpečí, jeho návratu do země původu nic nebrání a může tam kdykoliv odcestovat. Na rozdíl od uprchlického práva, pravidla pobytu a vstupu migrantů (zejména tedy cizinců) si určuje každý stát sám. I v Česku, jehož imigrační politika je do veliké míry ovlivněna pravidly EU, je stále několik oblastí, ve kterých český stát nastavuje pravidla více méně svobodně – zejména se jedná o migraci občanů třetích zemí, kteří přicházejí za účelem zaměstnání, podnikání či studia.

10 Více o procesu zajištění cizince bez oprávnění k pobytu na stránkách Správy uprchlických zařízení Ministerstva vnitra České republiky www.suz.cz.

K DISKUSI O VÝRAZU „NELEGÁLNÍ MIGRANT“

Na Západě, zejména v amerických médiích a na akademické půdě, v posledních letech probíhá diskuse nad problematičností užívání výrazu *nelegální i/migrant*. V debatách je především napadána skutečnost, že žádná osoba sama o sobě nemůže být nelegální (neboli nezákonná). Pouze činnost, kterou vykonává nebo se jí dopouští, může být označena za nelegální či nezákonnou. Na základě této logiky dne 2. dubna 2013 tisková agentura *The Associated Press* (AP) oznámila, že zcela opouští od užívání výrazu *illegal imigrant* (nelegální imigrant). Ve svém prohlášení doslova uvedla: „S výjimkou přímých citací základních příběhů bude termín ‚nelegální‘ využit pouze v situacích, kdy bude odkazovat k činnosti, nikoliv k osobě, tedy k nelegální imigraci, nikoliv však k nelegálnímu imigrantovi.“[11] Své rozhodnutí odůvodnila zejména skutečností, že výraz *illegal migrant* (nelegální migrant), či dokonce *an illegal* (ilegál) vede k nálepkování a stigmatizaci osob, kterých se pobyt bez oprávnění týká. Šéfeditorka agentury Kathleen Carroll v prohlášení připustila, že nový přístup bude pro pisatele ze začátku nejspíše náročnější, zároveň ale dodala, že na rozdíl od zjednodušujícího nálepkování nebude nepřesný a zavádějící.

Od dubna 2013 nalezneme v *Stylebook* agentury AP následující instrukce k práci s termínem nelegální v kontextu migrace: *„nelegální migrace: vstup nebo pobyt v zemi v rozporu s občanským nebo trestním právem. S výjimkou přímých citací základních příběhů využívejte výraz ‚nelegální‘ pouze v situacích odkazujících k činnosti, nikoliv k osobě: ‚nelegální imigrace‘, nikoliv však ‚nelegální imigrant‘. Přijatelné varianty mohou zahrnovat ‚žijící v‘ či ‚vstupující do země nelegálně‘ nebo ‚bez zákonného povolení‘. Kromě přímých citací nepoužívejte výrazy ‚nelegální cizinec‘, ‚ilegál‘, ‚ilegálové‘ či ‚bez papírů‘. Nepopisuje lidi porušující imigrační zákony bez kontextu. Kdykoli je to možné, uveďte, jak daná osoba vstoupila do země a odkud. Překročila hranice? Propadlo jí vízum? Jakého je státního občanství? Lidé, které do země někdo přivedl jako děti, by neměli být popisováni jako někdo, kdo imigroval nelegálně. V případě těch, kterým bylo uděleno právo dočasného pobytu v USA na základě Deferred Action for Childhood Arrivals programu, užívejte výrazu ‚dočasný pobytový status‘ s detailním popisem programu.“*

Po rozhodnutí agentury AP následovalo prohlášení dalších amerických médií. Na konci dubna 2013 se před budovou časopisu *The New York Times* konala protestní akce proti používání výrazu *illegal migrant* v daném médiu. Organizátoři protestu dokonce vedení Timesů předali petici o 70 000 podpisech vyzývající redakci, aby učinila obdobné kroky jako agentura AP. Noviny pod tímto tlakem přehodnotili svou stylistickou politiku, ale od užívání výrazu *illegal migrant* zcela neopustili. Podle stylistického manuálu novin je dál možné používat výraz illegal migrant pro někoho, *„kdo přichází, žije nebo pracuje na území USA bez patřičného zákonného povolení“*. Na druhou stranu ale redakce vyzvala své redaktory a editory, aby vždy zvážili, zda není možné využít jiné alternativní výrazy, které vhodně vysvětlí specifické okolnosti případu dané osoby nebo aby se zaměřili spíše na činnost.

11 Volně přeloženo z anglického originálu *„Except in direct quotes essential to the story, use ‘illegal’ only to refer to an action, not a person: illegal immigration, but not illegal immigrant.“* Celé prohlášení ke stažení zde: https://blog.ap.org/announcements/illegal-immigrant-no-more.

Dalšími americkými médii, která přestala užívat termín nelegální migrant, byly například ABC, The Huffington Post, NY1 a další. V Česku zatím obdobný krok v redakční politice žádné médium (veřejně) neučinilo.

V EU se otázkou problematičnosti výrazu *nelegální migrant* zabývá organizace *The Platform for International Cooperation on Undocumented Migrants* (PICUM), která sdružuje více jak 140 organizací (neziskových organizací, univerzit, odborů, a dalších) z více než 30 zemí včetně Česka. V roce 2014 organizace vydala doporučení jak s termínem pracovat a jakými alternativními výrazy jej nahradit.[12] Jako hlavní argumenty proti užívání termínu ve veřejném, mediálním i politickém diskurzu uvedla: *„Být osobou bez oprávnění k pobytu ve většině zemí neznamená, že se daná osoba dopustila trestného činu. Jelikož pobyt bez oprávnění nepředstavuje provinění proti osobám, majetku ani národní bezpečnosti, spadá tato činnost pod správní právo, nikoliv trestní. Nicméně dokonce i v zemích, kde porušení imigračních zákonů představuje trestný čin, spáchání trestného činu samo o sobě nedělá z nikoho ‚nelegálního' člověka."* PICUM dále dodává, že *„přívlastek ‚nelegální' líčí migranty jako nečestné zločince nezasluhující ohledy, kteří představují hrozbu pro veřejné blaho. Tento pohled legitimizuje používání represivních opatření, donucovacích prostředků a trestů, které mají migranty bez oprávnění k pobytu odradit od vstupu na území. To podporuje policejní pohled na migranty, legitimizaci systematického využívání detence, pout a dalších opatření omezujících migrační procesy."* Doplňujícím argumentem proti užívání přívlastku nelegální je též fakt, že dle čl. 13 Všeobecné deklarace lidských práv má každý právo stát se migrantem, resp. *„každý má právo opustit kteroukoli zemi, i svou vlastní, a vrátit se do své země"*. Tedy není možné říci, že někdo je oprávněným migrantem a někdo jiný nikoliv.

V českém jazyce neexistuje jednotný názor na to, jaký termín by bylo nejvhodnější užívat namísto spojení *nelegální migrant*. Odborník na mezinárodní migraci Dušan Drbohlav z Přírodovědecké fakulty UK si všímá handicapu jisté neohebnosti češtiny, jelikož *„zatímco angličtina využívá k odlišení různých typů nelegality mnoha termínů jako např. ‚illegal', ‚irregular', ‚undocumented', ‚unathorised', ‚clandestine', ‚spontaneous', čeština v tomto smyslu standardně používá pouze jeden termín – nelegální migrace/migrant"* a dodává, že byť jsou patrné snahy o hledání výstižnějšího výrazu, jako je například *neregulérní migrant/migrace*, z pohledu českého jazyka je vnímá jako poněkud umělé (Drbohlav 2008: 31).

Nabízí se právní termín **cizinec bez oprávnění k pobytu**. Můžeme namítnout, že se jedná o krkolomné a příliš dlouhé spojení, pro novinařinu zcela nevhodné. Na druhou stranu o lidech, kteří se dopustí dopravní nehody a nemají řidičské oprávnění, také média nereferují jako o *nelegálním řidiči*, ale jako o osobě bez řidičského průkazu. PICUM doporučuje v českém prostředí namísto přívlastku *nelegální* migrant používat *přistěhovalci bez dokladů*, *neregistrovaný* či právě *neregulérní* migrant.

12 Brožura s doporučenými termíny namísto využívání výrazu *„nelegální" migrant* je volně ke stažení zde: http://picum.org/picum.org/uploads/file_/TerminologyLeaflet_reprint_FINAL.pdf

Cvičení 7:

Na vámi zvoleném zpravodajském severu vyhledejte 1-3 články, které se dotýkají tématu nelegální migrace.

1. *Označte termíny „nelegální migrace" a „nelegální migrant" a jejich odvozeniny. Diskutujte ve dvojici, jaké konotace ve vás výrazy vyvolávají, k čemu odkazují, jak migrující osoby text a zvolené termíny vyobrazují.*
2. *Zaměňte zaškrtnuté výrazy slovními spojeními „cizinec bez oprávnění k pobytu" či odkaz k „nelegalitě" osoby přeformulujte tak, aby „nelegalita" odkazovala k činnosti. Diskutujte ve dvojici, jak na vás nyní text působí, jaké konotace ve vás výrazy vyvolávají, k čemu odkazují, jak migrující osoby text a zvolené termíny vyobrazují.*
3. *Porovnejte původní a vaši verzi a společně diskutujte skutečná a domnělá úskalí v užívání nových výrazů.*

Uprchlík

Kdo je **uprchlík**, je stanoveno mezinárodním právem, konkrétně *Úmluvou o právním postavení uprchlíků* (tzv. Ženevská konvence) z roku 1951 a jejím rozšiřujícím *Protokolem* z roku 1967. Podle Úmluvy se *„pojem ‚uprchlík' vztahuje na kteroukoliv osobu, jež (...) se nachází mimo svou vlast a má oprávněné obavy před pronásledováním z důvodů rasových, náboženských nebo národnostních nebo z důvodů příslušnosti k určitým společenským vrstvám nebo i zastávání určitých politických názorů, je neschopna přijmout nebo, vzhledem ke shora uvedeným obavám, odmítá ochranu své vlasti; totéž platí pro osobu bez státní příslušnosti nacházející se mimo zemi svého dosavadního pobytu následkem shora zmíněných událostí, a která vzhledem ke shora uvedeným obavám se tam nechce nebo nemůže vrátit"* (čl. 1 Úmluvy).

O tom, zda člověk je, či není uprchlíkem, se nerozhoduje. Uprchlíkem se člověk stává v důsledku výše uvedených okolností. Takový člověk spadá pod patronaci Vysokého komisaře OSN pro uprchlíky (UNHCR) a vztahuje se na něj tzv. princip *non-refoulement* neboli zákaz vyhoštění či navrácení. To znamená, jak je stanoveno ve čl. 33 Úmluvy, *„žádný smluvní stát nevyhostí jakýmkoli způsobem nebo nevrátí uprchlíka na hranice zemí, ve kterých by jeho život či osobní svoboda byly ohroženy na základě jeho rasy, náboženství, národnosti, příslušnosti k určité společenské vrstvě či politického přesvědčení"*. Smluvní státy se zároveň dle čl. 31 Úmluvy zavazují, že nebudou uprchlíky stíhat za nezákonný vstup či za jejich přítomnost na území bez povolení, za předpokladu, že se sami přihlásí bez prodlení úřadům a prokáží dobrý důvod pro svůj nezákonný vstup nebo přítomnost. Jinými slovy smluvní stát se má primárně zabývat situací uprchlíka, nikoliv oprávněností jeho pobytu. V souvislosti s uprchlickou krizí vyvolanou syrským konfliktem se objevil pojem „nelegální uprchlík", který je ovšem chybný a zavádějící. Jednak člověk se uprchlíkem stává v momentě, kdy je naplněno alespoň jedno z výše uvedených kritérií. Za druhé nárok uprchlíka na mezinárodní ochranu nesmí být nikdy podmíněn tím, zda do země přišel s vízem, či bez oprávnění ke vstupu a pobytu.

Zásadní rozdíl mezi termínem migrant a uprchlík je v dobrovolnosti jejich odchodu a pobytu v zahraničí, v důvodech k odchodu z jejich země původu, v rozsahu práv a jistot pobytu v zahraničí, které vyplývají z dané legislativy – v případě uprchlíků dané mezinárodním právem, v případě migrantů dané v zásadě vlast-

ním státem či unií států. Zatímco u migranta se předpokládá, že ze své země odešel dobrovolně a nic mu nebrání v návratu, u uprchlíka se předpokládá, že odešel nedobrovolně a jeho návrat není z důvodu obav z perzekuce možný.

Žadatelé o mezinárodní ochranu a azylanti

Úmluva o právním postavení uprchlíků a její Protokol jsou přeneseny do českého práva v podobě zákona č. 325/1999 Sb. o azylu, který v sobě obsahuje i klíčové směrnice upravující mezinárodní ochranu na úrovni EU. Cizinec, který na naše území přichází v pozici člověka v ohrožení z důvodů uvedených v Úmluvě a dalších (z důvodů pohlaví, je rodinným příslušníkem azylanta) či mu v zemi původu hrozí nebezpečí vážné újmy (jako jsou trest smrti, mučení atd.), může v Česku požádat o jednu z forem mezinárodní ochrany (azyl, humanitární azyl, doplňková ochrana). V průběhu posuzování žádosti se nazývá **žadatelem o mezinárodní ochranu**. V případě, že je úspěšný, označujeme takovou osobu za **azylanta**. Více o pobytovém režimu žadatelů o mezinárodní ochranu můžete nalézt např. na stránkách Správy uprchlických zařízení Ministerstva vnitra České republiky www.suz.cz.

Komunita

Výraz **komunita** je v českém mediálním prostředí nadužíván, a bohužel velmi často v chybném kontextu. Pojem komunita odkazuje k vnitřní soudržnosti a ke smyslu pro kolektivní identitu dané skupiny lidí. Tento termín tedy předpokládá, že se lidé v daném uskupení více či méně znají a že se se skupinou ztotožňují. Proto využívat termín např. ve spojení „cizinecká komunita" je naprosto irelevantní, protože můžeme jen těžko tvrdit, že např. Ukrajinci, Slováci a Vietnamci sdílejí vzájemný pocit sounáležitosti. Dokonce i v případě jednotlivých etnik, např. skupiny Vietnamců, je používání tohoto termínu velmi diskutabilní. V Česku je více jak 60 000 registrovaných cizinců vietnamského původu a dalších několik tisíc občanů s vietnamskými kořeny. Při takovémto počtu je velmi nepravděpodobné, že se všichni navzájem znají, sdílejí stejné hodnoty či pocit plné sounáležitosti. Bohužel neexistuje zjednodušující termín, který by umožnil novináři korektně generalizovat. Nabízí se termín **diaspora**, ale daleko vhodnější je spíše poukazovat na vnitřní heterogenitu imigrantských či cizineckých skupin, než podprahově zdůrazňovat jejich domnělou homogenitu používáním chybného pojmu komunita.

Národnostní menšina

Oblíbeným nešvarem českých novinářů je využívat termín *národnostní menšina* jako synonymum k nějaké cizinecké skupině, nebo dokonce k pojmu komunita. Nicméně výraz **národnostní menšina** je v českém prostředí termínem právním, definovaným zákonem č. 273/2001 Sb., o právech příslušníků národnostních menšin, který vymezuje čtrnáct konkrétních etnik shledaných historickou národnostní menšinou, ale také zákonné podmínky pro existenci menšin a podmínky vzniku nároku na různorodé výhody plynoucí ze statusu národnostní menšiny. Jednou z těchto podmínek je podmínka státní příslušnosti České republiky, jak ji stanovuje § 2 odst. 1 zákona č. 273/2001 Sb., o právech příslušníků národnostních menšin – *„národnostní menšina je společenství občanů České republiky žijících na území současné České republiky…"*. Vzhledem k podmínce české státní příslušnosti je naprosto chybné tento termín využívat v souvislosti s cizinci – jak tomu bylo např. v případě Vietnamců, kdy některá média hrozila hromadným přejmenováváním ulic do vietnamštiny v místech s vyšší koncentrací státních příslušníků Vietnamské socialistické republiky (viz článek *„Uznání Vietnamců za menšinu mohou*

zhatit obchody s drogami", Novinky.cz, 28. 3. 2013).[13]

JAK VYBÍRAT TÉMATA?

Jak jsme uvedli v kapitole o nastolování agendy a migračním diskursu, velká část zpráv o migraci, které se objevují v médiích, jsou negativní. Týkají se například pracovního trhu nebo kriminality migrantů a uprchlíků. Další příklady toho, o čem a jak se v souvislosti s migrací píše a mluví, jsme uváděli v předešlých kapitolách. Negativní pohled na migraci je často výsledkem nedostatku informací nebo jednostranného pohledu (většinou ze strany policie nebo veřejné správy) na tyto otázky.

Občas se nicméně – především v různých zájmových médiích – objevují i takzvané příklady dobré integrace nebo „success stories" imigrantů. Z dlouhodobého pozorování českých médií vyplývá, že počet takových mediálních výstupů částečně záleží na ekonomické situaci v zemi. Jak ukazuje například výzkum diplomové práce Markéty Blažejovské, po vypuknutí ekonomické krize v roce 2008 se začaly více objevovat zprávy, které popisují migranty v Česku ne jako přínos, ale jako zátěž. Zmíněná diplomová práce se zaměřila na mediální výstupy v deníku Mladá fronta DNES (Blažejovská, 2013).

Na tomto místě je vhodné uvést – samozřejmě neúplný – **seznam migračních témat**, která se málo objevují v českých médiích, ač mají mediální potenciál:

- byrokratické problémy, kterým cizinci čelí – např. absurdní vízová pravidla
- byrokratické problémy, kterým čelí partneři českého státního občana a usazeného cizince
- nízkokvalifikovaní pracovní migranti a jejich život
- kulturní život a aktivity migrantů
- obchodování s lidmi
- vysokokvalifikovaní migranti – vysokoškolští zahraniční studenti, vědečtí pracovníci, manažeři atd.
- situace ve školách, zdravotnictví
- lokální příběhy (např. integrace rumunských uprchlíků v obci Bílá vodě na Jesenicku, atd.)

Jak vybrat téma? Kde začít?

Někdy jsou dobrým začátkem při hledání tématu spojeného s migrací osobní zkušenosti. Je dobré zeptat se, jaké předsudky nebo domněnky mají lidé kolem vás o migrantech nebo jevu migrace. Jako další dobré zdroje mohou posloužit zprávy neziskových organizací, které pracují s migranty, nebo organizací a sdružení samotných migrantů. Dalšími zdroji témat mohou být newslettery organizací zabývajících se migrací, např. newsletter Programu migrace organizace Člověk v tísni, o. p. s.[14]

Pozitivní, nebo negativní pohled

Otázka objektivity není skoro nikdy pro novináře jednoduchá. A s tématy, která se týkají migrace, to může být obzvlášť těžké. Nejdůležitějším pravidlem by tak měla být vyváženost, ovšem ne za cenu odosobnění. O migraci se často píše z hlediska zákonů, pravidel a norem. Je ale nutné pamatovat i na to, že migrace je především o migrantech – o lidech. Jsou to lidé, kteří se často ocitnou v náročných životních situacích, ať vlastní vinou, nebo vinou cizí.

Je důležité myslet i na to, že rozhodnutí opustit svůj domov a přestěhovat se do

13 Uznání Vietnamců za menšinu mohou zhatit obchody s drogami. Zdroj: http://www.novinky.cz/domaci/297411-uznani-vietnamcu-za-mensinu-mohou-zhatit-obchody-s-drogami.html

14 K odebírání newsletteru Programu migrace společnosti Člověk v tísni, o. p. s. se můžete přihlásit na emailu migrace@clovekvtisni.cz

jiné země je pro každého těžké. Proto je při diskusích o migraci nesmírně důležité nezapomenout na motivaci všech aktérů – jak autorit, tak i samotných migrantů nebo českých obyvatel.

NOVINÁŘSKÁ PRÁCE S MIGRANTY

Pro novináře, který se rozhodne zabývat tématem migrace, je nesmírně důležité vytvořit si časem síť osobních kontaktů na migranty a organizace, které by takové kontakty mohly případně zprostředkovat. Téměř jakýkoliv příspěvek na téma migrace by byl neúplný bez pohledu migrantů a názorů expertů na migraci. Někdy vypadá jednodušší zakládat příspěvek na tiskové zprávě například od ministerstva vnitra nebo cizinecké policie, protože to jsou snadno přístupné zdroje. Pokud ovšem novináři chtějí, aby byl příspěvek vyvážený, je potřeba do něj zahrnout i názory migrantů.

Tento úkol – najít a udržet si kontakty s migranty – může být ovšem dost těžký, obzvláště na začátku. Hlavní příčiny jsou: obavy samotných migrantů z komunikace s novináři (obzvláště v případě ohrožených skupin); nejasnost v tom, kdo je „mluvčím" za specifickou skupinu migrantů, ale někdy i obava nebo neochota samotných novinářů.

Osobní kontakt

Nejlepší způsob, jak získat svědectví nebo reakci na nějaké téma od migrantů, je ve většině případů osobní kontakt – spíše než přes e-mail, telefon nebo prostředníky. Migranti se totiž často mohou obávat toho, že zveřejnění jejich kritického postoje může mít negativní dopad na jejich pobyt v Česku. Další důvod, kterého by si měl být novinář vědom, je ten, že ne každý migrant o sobě rád mluví jako o cizinci – jako každý jiný člověk sám sebe identifikuje podle různých znaků (pohlaví, profese, rodina, náboženství atd.). Tato tendence je velmi nápadná u migrantů ze západních zemí, kteří se usídlují po celém světě a ani po letech pobytu v zahraničí se málokterý označí za migranta. Spíše o sobě hovoří jako tzv. **expatech**. Kvůli těmto důvodům je osobní kontakt (třeba i neformální setkání) velmi důležitým krokem k získání migrantovy důvěry. Novinář mu tím dá najevo, že se mu snaží porozumět, ne ho zneužít. Migranti, kteří pocházejí ze zemí s autoritativními nebo poloautoritativními režimy, mají spíše negativní zkušenosti s médii, na což je také dobré myslet. Dobrý způsob jak získat osobní kontakt s migranty je přes jejich známé nebo pracovníky organizací, kteří se jim věnují.

Etická stránka komunikace s migranty jako s novinářskými zdroji

V komunikaci s migranty je navíc potřeba pamatovat na to, že některá témata mohou být velmi citlivá. Někteří migranti navíc mohou být ve velmi zranitelné pozici. Například otázky na migraci bez platného povolení k pobytu nebo vykořisťování zahraničních pracovníků, dokonce i otázky týkající se získání legálního pobytu mohou vyvolat v migrantech obavy. Proto je v těchto případech důležité respektovat přání anonymity. Novinář má samozřejmě povinnost uvést ve svém příspěvku fakt, že zdroj požádal o utajení jeho/jejího opravdového jména. Je eticky správné, aby nenaznačoval ani jinými detaily identitu svého zdroje, pokud má zdroj obavy. Přestože se tyto obavy mohou zdát, nebo i skutečně být neopodstatněné, pro migranta (obzvláště bez trvalého pobytu v Česku) může jít o jeho obživu nebo bezpečí jeho vlastní a jeho rodiny.

Novinář by se měl pokusit ujistit migranta, kterého se chystá citovat nebo o kterém se chystá psát, že popíše jeho výpověď co

nejpřesněji. Pokud to nakonec neudělá, může ztratit důvěru tohoto zdroje a možnost s ním v budoucnu znovu komunikovat.

Kdo mluví „za“ migranty?

Novináři často potřebují najít nějakého „mluvčího“ skupiny, o které referují. Například když se jedná o otázky spojené s životem seniorů, novinář se může obrátit na Ligu práv důchodců nebo na příslušný odbor ministerstva práce a sociálních věcí. Vždy je ale potřeba se zamyslet nad tím, zda ta či ona organizace, spolek nebo oddělení státní správy skutečně reprezentuje všechny názory skupiny lidí, o které je řeč. O migračních tématech to platí dvojnásobně.

Existuje řada zdrojů, které mohou mluvit za větší skupiny migrantů:
- kulturní národní spolky
- zájmové migrační organizace (skupiny studentů, hudební)
- náboženská seskupení
- vzdělávací zařízení
- cizojazyčná/etnická média
- neziskové organizace pracující s migranty
- obchodní komory

I když zástupci těchto organizací mohou posloužit jako dobré zdroje informací nebo názorů, nereprezentují vždy názory všech migrantů na dané téma. Někdy tito zástupci – byť i s nejlepšími úmysly – nemusí reprezentovat názory migrantů, protože sami migranty nejsou nebo neznají dokonale realitu jejich životů.

Další problém pro novináře spočívá v tom, že migranti, kteří reprezentují národní nebo i větší skupiny migrantů, nejsou tak homogenní, jak by se mohlo zdát. Často se mluví o migrantských komunitách (vietnamská, ruská atd.). Je to ovšem trochu matoucí a nepřesný pojem, protože mnoho migrantů nemusí sdílet ani názory na životní situaci svých spoluobčanů. Mezi mongolskými migranty jsou lidé s vysokou i nižší úrovní vzdělání, někteří z nich mají vysoko- někteří nízkokvalifikovanou práci, různé životní postoje a tak dále. To znamená, že jeden člen „komunity“ může mít úplně odlišný názor nebo zkušenosti než jiný člen národnostní, náboženské nebo jiné „komunity“.

Novinář se může obrátit také na různé kulturní a jiné organizace, které spojují migranty podle národností. V tomto případě je ale potřeba dávat si pozor na to, že názory takových organizací nemusí reprezentovat názor většiny migrantů z dané země žijících v Česku. Například migranti původem z Vietnamu mají některá tradiční místa, kde se obvykle setkávají, tráví společný čas, slaví svátky, obchodují a dodržují další zvyky země svého původu. Rusky mluvící migranti v Česku moc takových míst ani příležitostí nemají. Existují kulturní centra a vzdělávací zařízení, ale často se přetahují o velmi specifické skupiny – například Rusy z Moskvy a Petrohradu, rusky mluvící Ukrajince nebo Bělorusy či pravoslavné věřící. Zároveň mezi Vietnamci i rusky mluvícími cizinci žijícími v Praze existuje mnoho lidí, kteří do žádného z těchto spolků nepatří a kteří nevyhledávají příležitosti pro setkávání s lidmi se stejnou zemí původu či ze stejné jazykové skupiny.

Pokud tak chce novinář předejít zkreslení názorů migrantů na nějaké téma, je vhodné obrátit se na více zdrojů – například na předsedu Ukrajinského spolku v Praze a zároveň na Ukrajince, který není členem spolku a má jiný názor. Nejedná se pouze o dobrou novinářskou praxi – nezáležící na tématu, ale takový přístup pomůže ukázat čtenáři, posluchači, divákovi, že migranti jsou také lidé s různými názory. Takovým způsobem může novinářská práce pomoct zbavit českou společnost některých předsudků a lépe pochopit život a zkušenosti migrantů v této zemi.

Přínosným zdrojem informací mohou pro novináře být i jejich kolegové z tzv. etnických médií. Jde o noviny, týdeníky i další média, která sídlí v Česku a vycházejí

v cizím jazyce. Redaktoři těchto médií se na jednu stranu vyznají v otázkách migrace, mají ale zároveň i zkušenost s novinářskou prací a jejími postupy, což může usnadnit komunikaci.

V komunikaci s migranty, ale také neziskovými organizacemi, které vám případné kontakty zprostředkují, je velmi důležitá důvěra. Migranti nechtějí ohrozit sami sebe a své blízké, nevládní organizace pak své klienty. Důležitá jsou i konkrétní pravidla, na kterých se domluvíte: Jak jim představíte záměr svého článku? Domluvíte se na autorizaci textu a fotografií? Vždy je potřeba postupovat s ohledem na své zdroje a myslet i na to, že budujete důležité kontakty i do budoucna.

Cvičení 8:

Zamyslete se nad následujícími otázkami a vaše odpovědi sdílejte s kolegy.

1. *Kde byste hledali kontakty pro svůj článek na migrační téma?*
2. *Na koho byste se konkrétně obrátili?*
3. *Jak byste ho přesvědčili, aby s vámi komunikoval?*
4. *Souhlasili byste s autorizací textu a fotografií? Za jakých podmínek?*

PRÁCE S DATY

Data, především ta odkazující k absolutním hodnotám, velmi rychle zastarávají a mnohdy mohou být bez uvedení do širšího kontextu značně manipulativní a zavádějící. Proto je daleko přínosnější věnovat se trendům či relativním údajům (tzn. vztahovat absolutní čísla k dalším datům v podobě např. procentuálního vyjádření), než dogmaticky lpět na tvrdých statistických údajích.

Při pohledu na obr. 1 v první kapitole MLG je zjevné, že trend na migrační mapě světa je konstantně narůstající celkový počet migrantů. Nicméně zároveň je i trendem, že celkový počet migrantů ve světě v poměru k celkové populaci je spíše konstantní. Vedle konfrontace absolutních a relativních hodnot je žádoucí se vždy podívat i na to, co se za danými daty nachází. Např. tradiční imigrační země, jako jsou USA, Austrálie či Kanada, ve svých statistikách sledují tzv. migration background (jakou si migrační historii daného jedince), což znamená, že v imigračních statistikách se objevují i občané těchto zemí, kteří nejsou cizinci, ale mají ve svém osobním příběhu migrační historii. Oproti tomu většina zemí EU sleduje pouze právní status osoby, tedy zda je dotyčný cizincem, či nikoliv. Pokud tedy taková osoba získá státní občanství, doslova vypadává z imigračních statistik. Proto ne vždy je vhodné tato data srovnávat. Také záleží na zdroji, který autor zvolí. Např. je nevhodné kombinovat data z Eurostatu a data o migraci poskytované Mezinárodní organizací pro migraci (IOM). Zatímco Eurostat sleduje údaje o počtu cizinců usazených v dané členské zemi, IOM poskytuje agregovaná data podle toho, co daný stát nabídne. Tak se může stát, že u jedné země je uveden pouze počet registrovaných cizinců a u druhé jsou do statistik zahrnuti i naturalizovaní občané druhé či třetí migrační generace.

Doporučení

- absolutní hodnoty relativizujte např. procentuálním vyjádřením
- spíše nežli tvrdá data zaměřujte se na trendy, které je možné z údajů vyčíst
- absolutní hodnoty uvádějte v kontextu dalších ukazatelů

Cvičení 9:

Srovnej a diskutuj následující novinové titulky

Titulek 1 odkazující pouze k absolutním hodnotám bez uvedení do širšího kontextu

„Počet migrantů na světě stoupl od roku 1990 o 100 milionů, nejvíce jich je v bohatých zemích Západu"

Titulek 2 odkazující k relativním hodnotám a s uvedením do širšího kontextu

„Počty migrantů meziročně rostou o miliony. Jejich podíl ale zůstává na úrovni 3 % populace"

Několik slov závěrem

Jak tedy psát kvalitně a informovaně o migraci? V případě migrace platí stejně jako u ostatních témat, kterými se novináři zabývají, že základním pravidlem je kvalitní novinářská práce, snaha o vyváženost a zodpovědná práce se zdroji. Migranty není potřeba idealizovat, to by k objektivnímu obrazu o migraci v Česku nepřispělo. Zároveň je ale potřeba pamatovat na to, že média mnohdy opomíjejí různé aspekty jejich životů a publikují zprávy, které jen dále potvrzují zažité stereotypy. Ve většině případů s negativním nádechem.

Migrace je komplexní jev, migranti odcházejí ze zemí svého původu z různých důvodů, mají různá očekávání, různé cíle. Není tedy správné je zařadit do nerozeznatelné masy cizinců a kategorií (cizinci jako hrozba, zátěž, oběť nebo exotický prvek). Téma, které novinář vybere, ale také způsob jeho zpracování nebo použití metafor – to vše přispívá k tomu, jaký názor si čtenáři na migraci vytvoří. Migrace se nejen v české společnosti stává stále aktuálnějším tématem, migranti přicházejí do Česka a touží se zde usadit a žít. Vyvážené referování o migraci, které ukáže nejen její stereotypní stránky, ale navíc dá i prostor samotným migrantům, může výrazně přispět k integraci cizinců do společnosti.

Uvědomujeme si, že novináři jsou často vystaveni mnoha překážkám, ať už nedostatku času nebo nemožnosti zaměřit se na jedno téma více do hloubky. Přesto mají možnost zprostředkovat svým čtenářům kontakt s často neznámým světem migrace. Stačí jen, aby psali o migrantech bez předsudků a zavádějících tvrzení, byli schopni reflektovat svou práci a nebáli se osobního kontaktu s migranty, který může obohatit obě strany.

5 ZÁSAD INFORMOVÁNÍ O MIGRACI

1 FAKTA MÍSTO PŘEDSUDKŮ

Jsme přesní a bylo naše zpravodajství nestranné, nevyloučili jsme nikoho a drželi jsme se faktů?

Jednáme nezávisle na narativech, které přicházejí z prostředí politiky a nenadřazujeme emoce faktům?

Podáváme férovou a transparentní zprávu o vlivu migrace na komunity?

2 UDĚLEJME SI JASNO V PRÁVNÍCH OTÁZKÁCH

Žadatel o azyl? Ekonomický migrant? Uprchlík? Oběť obchodování s lidmi? Rozumíme pojmům a informujeme své publikum o národních a mezinárodních právech migrantů?

3 UKAŽME LIDSKOST

Lidskost je jedním ze základů žurnalistické etiky. Musíme však udržet své emoce na uzdě, vyhnout se vytváření obrazu oběti, přílišnému zjednodušování a rámování zpravodajství do příliš úzkého humanitárního rámce, který nebere v potaz širší perspektivu.

4 MLUVME ZA VŠECHNY

Nechybí nám hlasy migrantů? Nasloucháme komunitám, přes které procházejí nebo do nichž se stěhují? Ptejme se sami sebe, jak reprezentativní jsou samozvaní mluvčí komunit i migrantů

5 POSTAVME SE NENÁVISTI

Vyhnuli jsme se extremismu? Zamysleli jsme se nad tím, jestli štvavé výroky o migrantech nebo těch, kteří se snaží migraci omezovat, nemohou vyvolávat nenávist? K výrazům jako “vlna”, “příval” nebo “záplava” by se mělo přistupovat obezřetně, stejně jako k nahodilému užívání pojmů “rasismus” či “xenofobie”.

EJN Ethical Journalism Network

www.ethicaljournalismnetwork.org

Connect with us

CC BY NC SA

SHARE IT!

Doporučené zdroje

ČESKÉ PORTÁLY:

Program migrace – Člověk v tísni, o. p. s. Hlavním cílem Programu migrace Člověka v tísni je poskytovat veřejnosti objektivní informace o migraci v Česku prostřednictvím médií a dalších zdrojů informací, ale také bořit zaběhlé stereotypy o cizincích, a tak přispívat k lepšímu soužití imigrantů a většinové společnosti. Program migrace vydává pravidelný newsletter věnující se aktuálním tématům na poli migrace, do jeho odběrů se můžete přihlásit přes email migrace@clovekvtisni.cz.

Konsorcium nevládních organizací pracujících s migranty v ČR. www.konsorcium-nno.cz

Migrace Online. MigraceOnline publikuje aktuální informace o mezinárodní migraci, a to zejména v podobě studií, článků či rozhovorů. Stránky provozuje Multikulturní centrum Praha. www.migraceonline.cz

Pracovnice v domácnosti. Informační projekt o migrantkách a pro migrantky pracující v českých domácnostech. www.pracovnicevdomacnosti.cz

Cizinci v ČR. Stránky poskytují zásadní dokumenty týkající se migrace a integrace cizinců a také informace pro samotné cizince v České republice. Stránky jsou zaměřeny především na integraci občanů třetích zemí (mimo EU) a jsou spravovány ministerstvy práce a sociálních věcí a vnitra. www.cizinci.cz

Český statistický úřad: Cizinci v ČR. ČSÚ pravidelně publikuje aktuální údaje o počtu a národnosti cizinců v ČR, jejich rozmístění v ČR, o azylantech, vzdělávání cizinců, kriminalitě cizinců. www.czso.cz/csu/cizinci.nsf/kapitola/cizinci_uvod

Doma v ČR. Rady pro život cizinců v České republice týkající se pobytu, zaměstnání, podnikání, bydlení, lékařské péče, sociálního zabezpečení, vzdělávání nebo státního občanství v několika jazycích (čeština, angličtina, ruština, ukrajinština, vietnamština, arménština). Správcem stránek je Mezinárodní organizace pro migraci Praha. www.domavcr.cz

Inkluzivní škola. Informační portál zaměřený na začleňování žáků-cizinců do českého vzdělávacího systému. Přináší důležité informace a dobré příklady zejména pro školy i rodiče, zároveň slouží jako zdroj informací o migraci, pedagogice a vzdělávání. Je provozován organizací META. www.inkluzivniskola.cz

Mezikulturní dialog. Hlavním cílem portálu je vytvoření otevřené platformy především pro subjekty neziskového sektoru a jejich aktivity v oblasti kultury a vzdělávání zaměřené na téma mezikulturního dialogu, které přispívají k řešení cílů migrační a integrační politiky v ČR. www.mezikulturnidialog.cz

UNHCR – Vysoký komisař OSN pro uprchlíky. www.unhcr.cz

ZAHRANIČNÍ PORTÁLY:

Eurostat. Statistický úřad Evropské unie.
http://ec.europa.eu/eurostat/web/main/home

BBC News – Migrant world. Zpravodajský web shromažďující informace z celého světa, týkající se fenoménu migrace.
http://news.bbc.co.uk/2/hi/talking_point/special/migration/default.stm

COMPAS, Centre on Migration, Policy & Society. Výzkumné centrum na Oxfordské univerzitě zaměřující se na téma migrace. Kvalitní výzkumy a data používá COMPAS pro informování politiků a k posilování odborné debaty.
http://www.compas.ox.ac.uk/home/welcome/

European Website on Integration. Web poskytuje informace k integraci cizinců pro politické činitele a nevládní pracovníky. Najdete zde popis agendy EU v souvislosti s integrací, knihovnu s odbornými materiály, základní informace a relevantní odkazy k jednotlivým EU zemím či příklady dobrých praxí. Je spravován generálním direktorátem Evropské komise. http://ec.europa.eu/ewsi/en/index.cfm

Forced Migration Online. Stránky poskytují bezprostřední přístup k rozsáhlým zdrojům informací o nucené migraci. Stránky jsou provozovány katedrou mezinárodního rozvoje Oxfordské univerzity. http://www.forcedmigration.org/

Inter Press Service. IPS je globální tiskovou agenturou, která se zaměřuje na zprávy ze sociální a ekonomické sféry z perspektivy globálního Jihu. Přináší mimo jiné i zprávy o migrantech a uprchlících. http://www.ipsnews.net/

Migration Information Source. Stránky zveřejňují široké spektrum informací o mezinárodní migraci, odborné analýzy a studie. Portál spravuje think tank Migration Policy Institute. www.migrationpolicy.org/programs/migration-information-source

Migrant Integration Policy Index (MIPEX). Web přináší výsledky dlouhodobého projektu MIPEX, který hodnotí a srovnává aktivity vlád v oblasti integrace cizinců napříč EU a dalších zemí (v letech 2004, 2007, 2010). Jedná se o projekt Migration Policy Group a British Council. http://www.mipex.eu/

Použité zdroje

Blažejovská, M. (2013): *Cizinci ve zpravodajství MF Dnes: mediální rámce a jejich proměny v čase ekonomické krize*. FSS MU, 130 s. Diplomová práce.

Castles, S., Miller, J. M. (1993): *The Age of Migration: international population movements in the modern world*. The Guilford Press, New York, 306 s.

Cizinci: Cizinci v ČR. Zdroj: http://www.czso.cz/csu/cizinci.nsf/kapitola/cizinci_uvod.

Čižinský, P. (2009): *Analýza vzniku a působení zprostředkovatelských agentur*, Migraceonline.cz, Zdroj: http://www.migraceonline.cz/e-knihovna/?x=2192196.

Freidingerová, T. (2014): *Vietnamci v Česku a ve světě – migrační a adaptační tendence*. SLON, Praha, 234 s.

Glick-Schiller, N., Szanton-Blanc, C. (1994): *Nations Unbound: Transnational Projects, Postcolonial Predicaments, and Deterritorialized Nation-States*. Gordon and Breach Publishing Group, 344 s.

Glick-Schiller, N., Basch, L., Szanton-Blanc, C. (1995): From Immigrant to Transmigrant: Theorizing Transnational Migration. *Anthropological Quarterly*, Vol. 68, No. 1, s. 48–63.

Grulich, T. (2014): Zahraniční češství z perspektivy možných návratů. In: Brouček, S., Grulich, T. (eds.): *Nová emigrace z České republiky po roce 1989 a návratová politika*. Etnologický ústav AV ČR, IOM, Praha, s. 11–13.

Hejhalová, I. (2013): *Od trhovce k vietnamské pěstírně marihuany*. Mediainfo.cz. Zdroj: http://www.newtonmedia.cz/cs/mediainfo-cz/analyzy/od-trhovce-k-vietnamske-pestirne-marihuany/detail.

IOM World Migration Report 2015.
Zdroj: https://www.iom.int/world-migration-report-2015.

Kolektiv autorů (2015): *Bohouš a Dáša: Tváří v tvář migraci*. Člověk v tísni, o. p. s. – Varianty Praha, 95 s.

Kušniráková, T., Plačková, A., Tran Vu, V. A. (2013): *Vnitřní diferenciace Vietnamců – pro potřeby analýzy segregrace cizinců z třetích zemí. Výzkumná zpráva – rozšířená verze.*

Ministerstvo pro místní rozvoj, 74 s.

Lokšová, T. (2016): *(Ne)přítomní uprchlíci: Mediální obraz dění v Králíkách a na Moldavě.* Výzkumná zpráva, Multikulturní centrum Praha, 29 s.

Massey, D. S., Arango, J., Hugo, G., Kouaouci, A., Pellegrino, A., Taylor, J. E. (1993): Theories of International Migration: A Review and Appraisal. *Population and Development Review*, Vol. 19, No. 3, s. 431–466.

McCombs, M., Shaw, D. (1972): The agenda-setting function of mass media. *Public Opinion Quarterly*, Vol. 36, No. 2, pp. 176–187.

Migration Watch UK, Briefing Paper 4.17, *Immigration from Romania and Bulgaria*, Zdroj: https://www.migrationwatchuk.org/briefing-paper/4.17.

Názory občanů na přínos cizinců pro ČR – březen 2013. Zdroj: http://cvvm.soc.cas.cz/media/com_form2content/documents/c1/a6992/f3/ov130422.pdf.

Nugent, W. (1992)_ Crossings: The Great Transatlantic Migrations, 1870-1914. Indiana University Press, USA, 234 s.

Romanian and Bulgarian migration: Dip in workers coming to UK.
Zdroj: http://www.bbc.com/news/uk-27407126.

Sobotka, P. (2014): Češi žijící v zahraniční jsou součástí národní identity. In: Brouček, S., Grulich, T. (eds.): *Nová emigrace z České republiky po roce 1989 a návratová politika.* Etnologický ústav AV ČR, IOM, Praha, 237 s.

Tkaczyk, M., Pospěch, P., Macek, J. (2015): *Analýza mediálního pokrytí uprchlické krize.* Výzkumná zpráva, Masarykova univerzita v Brně, 6 s.

Uznání Vietnamců za menšinu mohou zhatit obchody s drogami. Zdroj: https://www.novinky.cz/domaci/297411-uznani-vietnamcu-za-mensinu-mohou-zhatit-obchody-s-drogami.html.

Člověk v tísni, o. p. s.
Program migrace
Šafaříkova 24, 120 00 Praha 2
www.clovekvtisni.cz/migrace
migrace@clovekvtisni.cz
www.facebook.com/forum.migrantu

MINISTERSTVO VNITRA
ČESKÉ REPUBLIKY

program migrace